

A NEMZETISÉGI KÉRDÉSHEZ.

„A becsületes pionír.”

Elvi álláspontunkból következik, hogy a nemzetiségi kérdésnek az-
zal a kezelésével, amelyet annak idején a szabadelvű párt, nevének
meghazudtolásával kezdeményezett, egyet nem érthetünk. Elismeréssel
kellene tehát adóznunk mindenkinek, akinek részéről ezeknek az
állapotoknak megváltoztatására kezdeményező lépés történt, bárminő
politikai álláspontot foglaljunk is el vele szemben egyébként. De ami
normális viszonyok közt talán a logika parancsa volna, azt ma,
Tisza István kísérletével szemben kizárja e kísérlet nyilvánvaló indító
okainak aljassága és felháborító vakmerősége.

Tisza István, akinek a nemzetiségi veszedelem hazug ürügye alatt,
a jóhiszemű közönség egy jelentékeny részének tudatos félrevezeté-
sével és a nyers erőn kívül legfőképpen ezeknek a félrevezetett ele-
meknek bizalmára támaszkodva sikerült letörnie a magyar demokrácia
ügyét, elérkezettnek látja az időt, hogy elvesse az álarcot és kirúgja
lába alól a zsámolyt, amelyről a hatalom polcára lépett és most már
a legnagyobb cinizmussal, pirulás nélkül állja a vádat, hogy a hata-
lom megszerzése, a demokratikus törekvések letiprása volt a cél a
mely szentesített előtte minden eszközt.

A radikális választójog közös követelése volt a magyarországi nem-
zetiségeknek és a magyar demokráciának. A magyar demokráciát
Tisza István elnémította a palotaórség és a Budapest utcáin felállított
gépfegyverek erejével. És folytatta ellene a hadjáratot az esküdtszék
és a sajtó megrendszabályozásával. De a perifériákon ezek az eszkö-
zök a nemzetiségi lakosság nagy tömegeinél és alacsony műveltségi
színelvonalánál fogva – és részint talán külföldi összeköttetések miatt –
nem mutatkoztak elég hatályosaknak. A nemzetiségi lakoságnak a
monarchia határain belül és azokon kívül voltak és vannak hatalmas
protektorai, aminőkkel a magyarság, sajnos, nem dicsekedhetik. Az
egész országot nem lehet megrakni gépfegyverekkel, ezt „már a taka-
rékosság sem engedi. És a gépfegyvereket bármikor vissza lehet pa-
rancsolnia annak, aki a hadsereg fölött rendelkezik. Kellott tehát
valamit tenni a nemzetiségi lakosság „megnyugtatására”. Ezért kellott
ebben a szomorú korszakban, amialatt a magyar demokrácia jogot
jog után, szabadságot szabadság után veszített, a románoknak kéret-
lenül is jogokat és szabadságokat kínálni. A „vívmány-politika” ideje

csakugyan lejárt. Bécsben meg lehetnek elégedve Tisza Istvánnal: ő nem követel többé új jogokat a magyarság számára; sőt boldog, ha megengedik neki, hogy ő tegyen engedményeket szeretett románjainak, a magyarság rovására. A rezolúcióhoz is csak addig ragaszkodott, a míg alkalmas eszközt látott benne egy új, szerencsésebb alakulás megbuktatására. Egyik kezében kancsuka – a lázadó magyarság megfenyítésére, a másikban kalács – esküdt ellenségeink számára: íme, Tisza István igazi képemása!

Hogy a hön óhajtott „közeledés” minél jobban sikerüljön, e végből Tisza Istvánnak előbb még át kellett gyúrnia a nemzetiségi vezéreket a maga képeire, méltókká kellett őket tennie önmagához. Programjukban volt sok tiszteletreméltó vonás: követelték a radikális választójogot, egyesülési és gyülekezési jogot a maguk népe számára. Ezeket a követeléseket kellett először elnémitani, az „*egyenlő elbánás*”-nak páratlanul cinikus hangoztatásával. Ez volt a próbakő: az a néptribun aki Magyarországon beéri azzal a választójoggal, azzal a sajtószabadsággal, azzal az egyesülési és gyülekezési joggal, amelyet az „uralkodó” magyar faj „élvez,” az a néptribun, akinek erre az arculítésre fel nem forr a vér az ereiben, az megbízható, az méltó arra, hogy leüljön Tisza Istvánnal egy asztalhoz tárgyalni. Ezen a tárgyaláson aztán a nemzetiségi követeléseknek demagogikus szemetje, a mely csak a tudatlan tömegek megtévesztésére és felizgatására alkalmas, a legbehatóbb és legszeretetteljesebb megvitatásban részesült, – hátha lehetséges volna némely „eredményeknek” megcsillogtatásával fenntartani és folytatni a népbolondítást, most már közös nyereségre, hátha sikerülne az „együttműködés” a népnek tudatlanságban és jogtalanságban tartására?

Azok a követelések, amelyeket a románok különösen kulturális tekintetben támasztottak, lehetnek jogosak vagy jogosulatlanok, de semmiesetre sem olyanok, a melyeket mi, magyarokul, a magunk megtagadása nélkül magunkévá tehetnénk. A politikai életben nemcsak azoktól, a kiknek végre is egy ezredéves múlt áll a hátuk mögött, hanem egyáltalában senkitől sem lehet kívánni, hogy elfoglalt pozíciójából akár egy talpalatnyit is kardcsapás nélkül feladjon. (Kardcsapáson természetesen a nem Gerő-féle kardcsapásokat kell érteni.) Önérzetes pártok, önérzetes népek nem is teszik ezt semmi körülmények között, sőt nem is képesek igazán örülni az ilyen utón szerzett „eredményeknek”, hiszen ezek maradandóságának nincs semmi biztosítéka. A Tisza István és a román néptribunok önérzetének maradt fenntartva, hogy Tisza, minden más tényező meghallgatása nélkül önként adjon, a románok pedig az önkéntes adományt ugyancsak önként elfogadják. A románok az egyedüliek, akik csak úgy kinyújtják a kezüket és kapnak, amikor mindenki másnak, aki akar valamit, becsületesen verekednie kell érte, s amikor gépfegyverek szegeződtek a magyar proletárság mellé, hogy meg ne kapja azt, ami jogosan megilleti. Méltán kérdezhetjük, ki itt az úr még ebben az országban? A magyar nép nem az, ezt már régen tudjuk; de a magyar urak sem azok, ha az ilyen alkut megtorlás nélkül eltűrik!

Pedig a megoldás olyan egyszerű. Rendes parlamenti harcban engedni, kiegyezni nem szégyen. Ha a magyarországi nemzetiségeknek olyan követeléseik vannak, amelyek összeütköznek a többi lakosság érdekeivel, az érdekek kiegyeztetésének helye a parlament küzdőtéré. És ha a parlamentben nincsenek az erőviszonyoknak megfelelően képviselve, gondoskodni kell ennek lehetővé tételéről a becsületes választójogi reform megalkotásával.

Ezt méltán elvárhatják tőlünk magyaroktól, ezzel tartozunk magunknak, az igazságnak és az ország békés fejlődésének. A kereteket fel kell állítani, azután – győzzön a jobb! Igenis, a parlamentarizmus nevében kell követelnünk, hogy a nemzetiségi aspirációk részletkérdései is a parlament küzdőterén dőljenek el, és ne a kérdések egész összességére kiterjedő fajt accompli-k, megkötött vagy nem kötött, de mégis teljesítendő paktumok fölött folytasson a parlament, katonai fedezet alatt, akadémikus jellegű vitákat!

Mért kellett hát mégis a másik utat választani? Miért kellett a román vezéreknél önként felajánlott adományok elfogadása vagy el nem fogadása felett alkuba bocsátkozniok? A válasz rajok nézve nem megtisztelő: egyszerűen azért, mert a felajánlott adomány nem becsületesen kivívott eredmény, hanem *bűndíj* volt, a demokratikus követelések feladásának, elalkuvásának díja. Politikai vesztegetés, lekenyerezés kísérlete történt, amelyben Tisza István a megvesztegetésnek aktív, a román vezetőség pedig passzív alanya. Hogy miért nem sikerült a kísérlet, azt ma még nem tudjuk teljes biztonsággal: azért-e mert a megkörnyékezettek túlságosan becsületesek voltak, vagy azért, mert kéréseiket a felajánlott baksist? Ismételem: nem tudjuk, bár a románok mindent elkövetnek az utóbbi feltevés megerősítésére. És ez a tény, valamint az egész ügynek a nyilvánosság elé történt terjesztése csupán a közéleti szemérmesség kihalásának egy újabb, ijesztő tünete. Bármiként álljon is a dolog: a románok egy jó alkut szalasztottak el, mert Tisza egy váltójuknak a leszámítolását ajánlotta fel, amelyet most már csak hosszabb idő alatt, apró részletekben és nagy nehézségekkel fognak – ha ugyan fognak – tudni behajtani.

A kísérlet bevallott célja: a magyarság és románság közt való jó egyetértés helyreállítása, keserű iróniává válik a Tisza István szájában. Az ilyen kibékülések értékét az adja meg, ha mind a két népnek teljes összessége közt jönnek létre. Már most feltehető, hogy Tisza tényleg az egész románságot igyekszik megnyerni, különben nem állott volna szóba annak épen szélsőbb elemeivel. De, hogy állunk akkor a magyarsággal? Minő joron léphet fel Tisza István az egész magyarság reprezentánsaként? Lehet-e ezt a jogot miniszterelnöki kinevezésre, erőszakra és korrupcióra alapítani? És van-e a magyar közélet vezető férfiai közt csak egy is, akinek ilyenén szereplése ellen a magyarság százezrei őszintebben és hevesebben tiltakoznának? És van-e ezek közt a vezető férfiak közt csak egy is, aki vállalná ezt a szerepet, amíg a magyar közéletnek csak egyetlen számbavehető tényezőjével is abban az életre-halálra ellenséges viszonyban van, mint gróf Tisza István? Nem érzi, hogy rá nézve erkölcsi lehe-

tétlenség ezt a feladatot vállalni? Előtte, mint magyar ember előtt, eš a dilemma áll: vagy a maga hatalmon maradását tartja fontosabbnak a, nemzeti közérdek szempontjából, akkor ám maradjon, de mondjon le erről a kísérletezésről, amíg a magyarsággal ilyen lábon áll – vagy a nemzetiségekkel való kibékülés ügye előtte a fontosabb, akkor álljon félre, hogy ezt a feladatot nálánál hivatottabbak, olyanok oldják meg, akik a magyarság bizalmát teljesebb mértékben bírják. De ahol a cél erkölcstelen, ott hiába várunk elriasztó hatást az erkölcsi lehetetlenségektől. Tisza Istvánnak tisztában kell lennie helyzetével Tudnia kell, hogy, ő nem léphet fel az egész magyarságnak, de sőt még a magyar osztályuralomnak, a magyar oligarchiának reprezentánsaként sem, mert hisz ennek szellemi vezérei és hivatott képviselői is ott küzdenek ellene az első harcvonalban. Ő csak fogadatlan prókátora a magyar oligarchiának, a ki oktalan handabandázással, vakmerő rabulisztikával és a fél igényeinek kontár túlcitálásával igyekszik elterelni a figyelmet megbízásának hiányáról. Az ő hatalmának alapja a pártkamarilla választási cselofogása, a mely gondoskodott arról, hogy a gyanútlan választóközönség kevés kivétellel csak olyan kormányjelöltre szavazhasson, akiről eleve bizonyosnak látszott, hogy árkonbokon át őt fogja követni, nem pedig a higgadtabb felfogású vezéreket. Az összes későbbi fejlemények ezen a tényen és a költséges választásoktól való általános idegenkedésen alapultak. Nem ő van tehát a munkapárt kedvéért, hanem a munkapárt az ő kedvéért, vagyis Tisza uralma végeredményben öncél. Belőlről tekintve legalább az; kívülről tekintve, persze, eszköz és pedig igen kényelmes, könnyen kezelhető eszköz a monarchia nagyhatalmi politikájának intézői kezében.

S most ez az ember, aki irtó hadjáratot visel a magyarság minden önérzetesebb, neki be nem hódoló tényezője ellen, baráti jobbot kínál azoknak a nemzetiségeknek, akiket, – jogosan vagy jogtalanul, azt most ne keressük, de tényleg – évezredes gyűlölség választ el attól a magyarságtól, amelylyel ő harcban áll. Ki ellen irányul a Tisza román barátságának az éle? A császár ellen? Hiszen egymással versenyeznek a lojalításban! Vagy a tótok, a szerbek és más nemzetiségek ellen? Mióta vájja ki varjú a varjúnak a szemét? Nincs más kibúvó, be kell ismerni, hogy ennek a szövetségnek az éle a magyarságnak még le nem győzött, be nem hódolt része ellen van fordítva, ^s hogyan kell azt neveznünk, ha egy magyar ember, saját vérei ellen, ilyen szövetséget keres? Nem vagyunk barátai a hazafias kiszólásoknak; de azt tartjuk, hogy akik hazaárulást szeretnek emlegetni, azok régen tehették ezt több joggal, mint a jelen esetben.

Ezzel az emberrel, a modern Magyaroszágnak ezzel az Isten ostarával kell leszámolnunk. Hírhehd szuggesztív erejével máris sikerült egy táborba egyesítenie maga ellen mindent, ami Magyarországon igazán él és nem csak parazitikus életet folytat. Ennek az egyesülésnek ennek a kibékülésnek kell még szorosabbá, még teljesebbé válnia. Ki kell békülnünk egymással és ki kell békülnünk önmagunkkal. Mert valljuk meg: minden radikálisnak a lelke mélyén ott él, ha félenken meghúzódva és önmaga előtt többé-kevésbé leta-

gad va is, egy második, nacionalista én és talán összes eddigi vállalkozásaink meddőségének az volt az oka, hogy ez a két én folytonos harcban állott egymással és kölcsönösen bénította egymás erő kifejtését. Ezek a széthúzó erők most egyszerre csodálatos módon harmonikusan egy irányban kezdenek működni, – mintha újra buzogni kezdenének öntudatunknak azok a legmélyebb energiaforrásai, a melyek közös éltetői minden becsületes emberi törekvésnek. Új energiák, sajnos, nem keletkezhetnek a semmiből. De új konstellációk váratlan eredmények elérésére tehetik alkalmassá a meglevő energiákat. S ennek az új renaissancenak első feladata lesz, hogy elsöpörje, a mit gátjául ácsolt, tervezett ama bizonyos „becsületes pionír.”

Székely Aladár.

A magyar hegemonia és a nemzetiségek.

Könnyen támadhatna az a látszat, mintha a magyar radikálisok nemzetiségi politikája lényegében nem volna egyéb, mint a nemzetiségek mozgalmának új érvekkel, új elmélettel való támogatása: – a demokrácia érveivel és eszméjével. Ez a látszat azonban csal és az igazsággal teljesen ellenkező.

De hogy ez a látszat meg van, meggyőzően szól azoknak az érveléséből, akik így beszélnek: „Miért fáj nekünk jobban a tót, az oláh, a szerb és a rutén baja, mint a magunké? A magyar is magyar akar maradni, akár az uralkodó osztályhoz, akár az elnyomott vagy a mellőzött osztályokhoz tartozzék is. Az olyan nemzetiségi politika, amely ezt elfelejtené, elhomályosítaná vagy letagadná, nem lehetne őszinte. Az olyan nemzetiségi politika, amely ezen eleven erőkről megfeledkezve, az általánosan emberi holt fogalmi anyagában keresne alapot törekvéseire, amely, mint egy új, egy szociológiai stoa, saját fájdmáról megtudna feledkezni avégből, hogy zavartalanul osztozhassak a más fájdmában, – sem tudományosan igaz, sem a gyakorlatban sikeres nem lehetne. Az olyan nemzetiségi politika tehát, aminő a magyar radikálisoké, amely saját nemzetiségének rovására a más nemzetiségűeket támogatja, valóságos fogalmi és érzelmi lehetetlenség, amelynek sohasem fog viszhangja támadni annál a magyarságnál, amelynek ezer éves államát az „Öngyilkosok Klubja”-vá akarja átalakítani ...”

Ez az aggodalom, amilyen őszinte, olyan alaptalan és a vád, amilyen jóhiszemű, annyira rossz helyre van intézve.

A demokrácia és a magyarság ügye Magyarországon egybeforrt. *Egyedül a magyarság ebben az országban az, amely a demokratikus állam küszöbéhez ért és az új, a modern Magyarországot csakis a magyarság erői fogják megvalósítani.* A magyarság kormányzati hegemoniája mögött rejtőző kulturális hegemonia hamisítatlan megnyilvánulása lesz ez a folyamat, azé a valódi „vezérlet”, amely nem mesterkedésen és erőszakon, hanem gazdasági tehetőségen és szellemi tehet-

sêgen alapul. És a magyarság ezt, a számára egyedül lehetséges, demokratikus megoldást, amelyre szervezett ipari munkássága, szervezkedô polgársága és ébredô paraszt osztálya egyaránt utalják, *mígfogja valósítani úgy, amint az a demokrácia lényegének egyedie felel meg vagyis magyar és nem magyar ajkúakra egyaránt, függetlenül a nemzetiségek tetszésétôl, vagy nem tetszésétôl és ha kell, – azoknak ellenére is.*

És ez az ugró pont, Mert a magyarországi nemzetiségek még nem érkeztek el arra a gazdasági és kulturális fejlődési fokra, amely mellett a demokratikus megoldás önként kínálkozik és csak szólítani kell, hogy kimondja a megváltó ígét. A magyar társadalmakban már megvan az életműködéseknek az a sokfélesége, amelyet már „tünetileg” gyógyítani nem lehet, és megvan ennek folytán az életműködéseknek az az egységessége is, amelyet hiába igyekszünk, ha megbetegszik, „helyileg” kezelni. Primitív társadalmak bajai paktumkenôcsökkel, kontingentálási dózissal, és kinevezési tapasztalattal enyhíthetôk, de a fejlett magyar társadalmat már csak annak egész anyagcseréjét megújító és felfrissító új életmódra való fordulás, már csak egész társadalmi szervezetét átalakító és azt minden működésének egységében felölelô *demokratikus újjászületés* gyógyíthatja meg.

És hogy ez nem pusztán elméleti konstrukció, hanem tapasztalás és valóság, a meglepetés erejével mutatja be épen a nemzetiségi kérdés legújabb fordulata. Tisza íme a magyar hegemoniát is hajlandó feláldozni, csakhogy a fejlődô magyar demokráciát letörje. A nemzetiségek pedig szívesen feláldozzák a magyar demokráciát, csakhogy a magyar hegemonia nyomása alól felszabaduljanak. Minden efféle paktum egy-egy federalisztikus embrió, amelybôl csak a Bach korszak „szerb vajdaság és temesi bánvárságának és torz testvéralakulásainak megszületése várható. Tisza új Jelacsicsot keres Zágrábban és új Jankut Nagyszébenben, akiket mint egy új Windischgrätz, az új magyar szabadságharc ellen vezényelhesse. A magyar demokrácia pedig joggal ellenségeit látja azokban a nemzetiségekben, akik ellene a magyar abszolutizmussal szövethetnek saját külön céljaik érdekében, A nemzetiségi kérdésnek Tisza-féle „megoldása” valóban a nemzetiségek törekvéseinek támogatása a magyar kultúra rovására. Ez a nemzetiségi politika nem a magyar hegemonián alapszik, hanem azon, hogy ebbôl a hegemoniából Tisza elalkuszik annyit, amennyit elalkudni épen kénytelen...

Ezzel szemben a radikálisok nemzetiségi politikája indítóokaiban és módszereiben egyaránt a magyar hegemonián alapul. *De az igazi magyar hegemonián, a magyarság kulturális hegemoniáján.* Hiszen ez az, amelyet a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben fejlettebb ipara és kereskedelme, irodalma és tudománya, politikai intézményei és politikai eszményei képviselnek. Ez az, amely a nyugati demokrácia, eszméit felveti és az országos reform követelését kiviszi a közvéleménybe akkor, mikor nemzetiségeink közléte még szinte kizárólag felekezeti szervezkedésben és nyers nacionalizmusba éli ki magát. Ez a nemzetiségi politika valóban azon alapszik, hogy Magyar-

országon a magyarság halad a társadalmi fejlődés élén, a leghaladottabb eszmék és megoldások a magyarság javának agyában és szívében élnek, és hogy a kultúra országútján, ő itt a vezérlő, ahogy a görögök mondták: *hegemón*.

Az erőszak hegemoniája helyébe a magyarság kulturális hegemoniáját csak a demokrácia hozhatja meg. Csak a látszat-hegemonia romjain fog emelkedni a magyarság valódi és megérdemelt hegemoniája. Az a politika pedig, amely ezt szolgálja, nem riad vissza sem a Tiszával szövethető nemzetiségek árulásától, sem a bigottsággal szövethető terrorizmus dinamit-merényleteitől, de attól a sovén gágogástól sem, amit a fölényes kultúrpolitikánk által meghódított nemzetiségeknek hozzánk való csatlakozása idézne fel, – hanem ez a politika megy a maga útján, tántoríthatatlanul, a magyar demokrácia kivívása felé.

Palányi Károly.

A rutén pörhöz.*

A huszonötmilliónyi oroszországi és a negyedfélmilliónyi ausztriai ruténség félmilliónyi magyarországi testvéreinek haldoklásáról már egész irodalom keletkezett.

A szerencsétlen magárahagyatott népet rettenetesen kijátszották az úrbéri rendezéskor, a tagosításnál és birtoka romjain felépült a nagybirtok. Marámarosmegye földjének egyharmadrésze kincstári birtok és csak a többi kétharmadrészen osztozik a földnépe a nagybirtokkal. Bereg megye 652,765 holdnyi területéből 219,533 hold a Schönborn grófoké, akiken kívül még 43 nagybirtokos szorítja a földéhes népet. Ung megyében 196,386 katasztrális holdja van a kincstárnak, míg Zemplén megye egyenesen vezet a szerencsétlen birtokmegosztás terén. A zempléni földnek csak 436%-a a törpebirtokosoké, míg a nagybirtokosok a föld 50.40%-át mondhatják magukénak. És még ezt a szerencsétlen aránytalanságot is megrontják a lehetetlen telekkönyvi viszonyok. Az írástudatlan parasztságot az illetékes hatósági közegekkel karöltve a hozzáértők játszi könnyűséggel forgatják ki apró parcelláik tulajdonából és a ma még tengődő rutén holnap az országútra kerül. Ennek természetesen a legképtelenebb nyomor a következménye, – az a nyomor, amelyet Baríha Miklós, – azonkívül előtte és utána oly sokan megénekeltek.

És ezen a szerencsétlen népen a kizsákmányolók egész tenyészete él. A nagybirtokos szolgálhadával, a Grödel-Popperek, a néppel meghasonlott unitus papság, a zseni-desperádókat magába szívó közigazgatás és a közigazgatással szövethető kazár uzsorások légiója, míg a nép mellett senki sem áll. „Hazafias” középosztálya görcsösen megkapaszkodik a magyar zsenitiségbe és hallani sem akar a népről. Természetes, hogy a kivándorlás napról-napra növekszik a rutének

* Kivonat a szerző sajtó alatt levő, a ruténkérdésről szóló könyvének előszavából.

között és az agónia kétségtelen jelei mutatkoznak. A táplálkozás a minimum alá szállott és a hiányt pálinkával pótolták, felvirágoztatva a kocsmák és a közigazgatás által elnézett zugkocsmák egész légióját. A folyton degenerálódó nép körében úgyszólván állandósultak a járványok, megindult az erkölcsi züllés és sokan már el is siratták a magyarországi ruténséget, amikor az egy szomorúan brutális inkvizíció kapcsán hirtelen kilépett az aktivitás terére és ma már a legelfogultabbak is kénytelenek koncedálni, hogy a félmilliónyi nép felébredt tetszhalotti álmából és részt kér a történelem színterén. Kétségtelen, hogy az ébredést megelőző rázkódtatást a máramarosi skizma-pör adta meg, de viszont ugyancsak kétségtelen az is, hogy az ébredésnek volt egy mélyebben fekvő előidézője is, – az ausztriai általános választójog.

A választójog kiterjesztése óriási hatást gyakorolt az ausztriai ruténségre, amely addig súlytalan paraszttömeg volt. A bécsi parlamentbe került rutén parasztpárt kedvéért a kormány kénytelen volt a galíciai és bukovinai ruténség érdekeire nagyobb figyelmet fordítani és az azelőtt jelentégtelen nép körében megindult a gazdasági fejlődés és a kultúrhaladás. És ami a legfontosabb, az ausztriai politikai pártok és a lengyel slachta kénytelen volt számolni a rutén parasztsággal, amelynek pártja a lengyel néppárttal szövetkezve veszélyeztette uralmát.

De óriási hatást gyakorolt az ausztriai ruténség ébredése az oroszországi belviszonyokra, is. A huszonöt millió oroszországi ruténséget már majdnem megbénította az orosz rendőrruralom, amikor az ausztriai ruténség ébredése alapján megrendítette a kényszeroroszosítás munkáját és aktuálisá tette Oroszország legveszedelmesebb kérdését, az ukrajnakérdést. Oroszországra nézve valósággal életkérdés a lakosságának közel egyötöd részét alkotó ruténség beolvasztása és így érthető, hogy az ausztriai ruténség ébredését nyugtalankodva nézték. Hogyha Ausztriában kialakul a rutén kultúra, úgy az orosz ukrajnisták hátvédet nyernek az oroszosító törekvésekkel szemben és a nagyorosz politika csődje elkerülhetetlen. Az orosz pánszlávok megmozdultak és megindult az aknamunka Galíciában, Bukovinában. Mint felette jellemző jelenséget szegezzük le, hogy a lengyel slachta a ruténség meggyengítésére e ruszofil propagandát támogatta kéz alatt.

Így került a rutén kérdés a külpolitika homlokterébe és a változást csakhamar megéreztek a magyarországi rutének is. Ez a szerencsétlen nép úgy igyekezett kizsákmányolóitól menekülni és létminimumát megszerezni, hogy kijárt Galíciába, Bukovinába, Oroszországba és Amerikába munkát keresni. Nagyon sokan felkeresték a galíciai, bukovinai és oroszországi búcsújáróhelyeket is és ezek csakhamar különös változást észleltek. Oroszországban, Galíciában, Bukovinában és Amerikában barátságos emberekkel találkoztak, akik elhalmozták őket jótanáccsal, könyvekkel sőt néha kisebb anyagi segítséggel is. Es ezektől megtanulták, hogy azért megy rosszul a dolguk, mert papjaik kiforgatták őket ősi vallásukból. A gyámoltalan emberek gyanakodva” tértek haza. Megfigyelték papjaikat és észrevették, hogy azok kihagynak a miséből, kitépnek egyes lapokat a szertartási könyvek-

bői és csakhamar megindult a skizmamozgalom. A nép vissza akart térni ősei hitére, hogy kiengesztelje haragvó istenét. És Oroszországból jöttek az ortodox könyvek és az emberek az orosz könyvekben keresték az igazságot...

És a naiv igyekezettel, a könnyfacsaróan szomorú próbálkozással szemben, – a gyilkos, kardéles probléma megoldására, a mi szerencsétlen pandúrvilágunk megcsinálta a máramarosszigeti skizmapört...

Aradi Viktor

HÁROM ÉVFORDULÓ.

Galilei.

Nemrégiben volt Galilei születésének 350 éves fordulója és ezt arra kell felhasználnunk, hogy megmutassuk, mik voltak Galilei érdemei a tudományban. Ha ezt tisztán fogjuk látni, akkor megértjük majd, hogy miért tekintik és miért tekintjük első sorban mi Galileit minden idők; legnagyobb szabadgondolkodójának.

Galileivel kezdődik a természettudományok újjáébredése, ő fektette le az új tudomány alapjait. Ezt ma már mint az emberi kultúra történetének általánosan elismert tételét halljuk. Ezt az állítást kell a következőkben mérlegelnünk és arra kell törekednünk, hogy helyes értelmét megmagyarázzuk.

Mi az új tudomány és mit jelent annak történetében a Galilei neve – ennek a kérdésnek megvilágítása valóban szabadgondolkodó feladat; mert mi más a szabadgondolkodó feladata, mint az, hogy az előítéleteket megszüntesse és ha kritikus gondolkozásra nem tudja is megtanítani az embert, mert hiszen az a természetnek különös és kevés élőnek megadott ajándéka, legalább a gondolkozás elé tornyosuló akadályokat hárítsa el. Az előítéletek ballasztjától megszabadulva tudjuk, hogy tekintetünket hová-merre irányítsuk – és valóban a kérdés helyes feltevése, mely enélkül el sem képzelhető, nem a legkisebb feladata a kutatónak.

Galilei, a pörlekedő, így nevezték őt társai, mert már az iskolában gyakorta támadta vitákban az arisztotelészi dialektikát – volt az első, aki helyesen tette fel a kérdést a mozgás jelenségeinek kutatásánál.

Rögtön világosan látni fogjuk ezt, ha megvizsgáljuk, hogy miben különbözik a görögök mechanikája a Galilei-féle mechanikától, a mai fizika mechanikájától. A görögök első sorban az egyensúly jelenségeivel foglalkoztak, mechanikájuk tehát kizárólag statika volt. És valóban az egyensúly törvényeit meg tudjuk állapítani akkor is, ha a testek mozgásának szabályairól nem tudunk semmit. Azt, hogy mi okozza a testek nehézségét, nem kell tudnunk ahhoz, hogy pl. az emelő törvényeit felismerjük. Ilyen módon érthető az, hogy pl. egy egyensúlyban levő emelőszerkezetet a görögök úgy fogtak fel, mint oly rendszert, mely a környező testektől független. Ma tudjuk, hogy ezt azért tehet-

ték, mert az emelő két végén levő testek akkor tartanak egymással egyensúlyt, ha rájuk nézve a föld vonzó erejének hatása, mely egyenlő karú emelő esetén azok nehézségében mutatkozik, egyenlő. Amíg a statika jelenségeit vizsgáljuk, ez az álláspont célra vezet, de rögtön nehézségek állják utunkat, mihelyt a mozgás jelenségeire térünk át. Ha a mozgást valami mozgató erővel akarjuk első naiv kísérletként összefüggésbe hozni és a környező testekre nem vagyunk figyelemmel, akkor azt kell mondanunk, hogy egy test vagy azért mozog, mert Impulzust adtunk neki pl. karunk erejével, vagy mert magában a testben székel valamely erő, mely azt mozgatja. Bármennyire kezdetlegesnek látszik is ez a gondolat, ha nem vagyunk figyelemmel a környező testekre, önként tolakszik fel elménkben. Tényleg ez is volt a görögök álláspontja.

Ennek az álláspontnak volt sokáig nagy tekintélynek elismert képviselője Aristoteles. Az ő figyelmét az ragadta meg, hogy a súlyos testek a *levegőben* általában gyorsabban esnek, mint a könnyűek. Mivel pedig szerinte a mozgás oka a mozgóban van adva, az ő megoldása igen egyszerű: „Az önmagukban könnyű” testek természetüknél fogva fent keresik helyüket, a nehezek pedig lent. Nem szükséges kiemelni, hogy az „önmagukban súlyos testek” fogalma mennyire definiálatlan és metafizikai. Hiszen tudjuk, hogy fizikai kvantításokról csak mint valamely azzal egynemű megállapított vagy levezetett egység többszöröséről lehet beszélni. Itten csak arra akarunk rámutatni, hogy Aristoteles fenti feltevésével nem lehetett az esést teljességében megmagyarázni, hanem ahhoz még a közegre nézve is megállapításokat kellett tenni. Galilei az egész arisztotelészi okoskodásról szinte játszva mutatja ki, hogy ellentmondást tartalmaz. (Az arisztotelészi felfogásból u. i. az következne, hogy, két testet, egy súlyosabbat és könnyebbet összekötve, azok lassabban esnének, mint a súlyosabbik test. Már pedig azt mondtuk, hogy a testek annál gyorsabban esnek, mennél súlyosabbak. A két test együtt pedig súlyosabb, mint bármelyik a kettő közül.)

Galilei felismerve Aristoteles hibáját, nem azt kérdi, hogy micsoda mozgást okozó erő rejlik a mozgó testben, hanem a jelenség *mikéntjét* kutatja. Azt keresi, hogy milyen összefüggés áll fenn a mozgásra jellemző mennyiségek között, amilyen az ut, idő, sebesség, gyorsulás. És amikor ezen összefüggést kutatja, akkor egészen úgy jár el, mint ahogy azt ma már a fizika methodusára jellemzőnek ismerjük fel. Ha egy mozgást, vagy általában egy jelenséget leírunk, akkor mindennek előtt annak jellemző tapasztalati tulajdonságait kell megállapítanunk. Azután keresnünk kell egy olyan jelenséget (mozgást), mely mellett, hogy egyszerű és a tapasztalt jelenség főjellemtvonását egyedül bírja, kísérletileg tetszés szerint megközelíthető legyen; vagy legalább is meg kell tudnunk mondani, hogy mi okozza az észlelt jelenségről felállított *szabály* eltérését az általunk definiált ideális jelenségre vonatkozó *törvénytől*.

„Galilei meglátta, hogy az esés gyorsuló mozgás és hogy mennél súlyosabb testeket hasonlított össze (ezeknél az alaki eltérés mindig

jobban háttérbe szorul), az esési idő annál inkább volt egyenlő, ha az eső testek súlya között még oly nagy eltérés is volt. Felállítja tehát az egyenletesen gyorsuló mozgás fogalmát és a légüres térben esés lesz azon ideális jelenség, melyet az általában észlelt esés a legjobban megközelíthet.

„Először egy a természetes jelenségnek pontosan megfelelő definíciót kell keresnünk és azt megmagyaráznunk. Ámbár mindenképpen megengedett dolog a mozgás valamely fajtát tetszésünk szerint kiészelní és az azzal összefüggő eseményeket megvizsgálni, mégis arra határoztuk magunkat, hogy azon jelenségeket vegyük szemügyre, melyek a szabadon eső testeknél a természetben előfordulnak és a gyorsuló mozgás definícióját össze hagyjuk esni a természetes gyorsuló mozgás lényegével . . .”

Látjuk tehát, hogy Galilei nemcsak, hogy megszabadította magát a régi fizika előítéleteitől, a mozgóban rejlő misztikus okoktól, nemcsak, hogy ennek folytán helyesen tette fel a kérdést, összefüggések után kérdezőn, hanem eljutott az absztrakciónak egy olyan tökéletességéhez, amit Aristoteles szelleme és az egész közép kor szkolasztikája meg sem tudott közelíteni. Ennek fő oka az, hogy Aristoteles a mozgás okát a mozgóban és annak különös tendenciáiban látta, így tehát csak különbségeket vehetett észre, amiket Galilei a közeg rovására irt, de amiket Aristoteles persze a mozgónak tulajdonított, csak azokra fordult figyelme. Galilei szelleme megszabadulva ettől az előítélettől észrevehette a jelenségek közös vonását. Hogy észre is vette, az a legszebb tanúság ragyogó elméje mellett.

Ezzel azonban a Galilei-féle módszer előnyei koránt sincsenek kiemelve. Nem elégszik meg azzal, hogy tételét felállítja, jól ismerve az emberi ész gyengeségeit és a csapdákat, melyek neki állítvák, megvizsgálja vajjon tényleg igaz-e az ő állítása. Műszerei nem voltak elég pontosak ahhoz, hogy magát a szabad esés sebességét meg tudta volna mérni. Olyan mozgást kellett tehát keresnie, mely szintén egyenletesen gyorsuló mozgás, de amelynek gyorsulása kisebb. Ebben az esetben u. i. a test ugyanazon idő alatt csak rövidebb utat fut be. Ilyen mozgás a lejtőn való esés és a lejtővel végzett megfigyelései a hibák határain belül igazolják az ő törvényét.

A lejtővel való kísérletezés egy olyan tétel megismerésére adott alkalmat Galileinek, mely kifejlődésében a mai mechanika legfontosabb elve lett: a tehetetlenség elve. Galilei feismerte, hogy ha egy test nulla kezdetsebességgel esik lefelé, akkor ennek a mozgásnak tükröképe, a felfelé való mozgás csak úgy mehet végbe, hogy a test akkor éri el ismét a nulla sebességet, amikor olyan magasra jutott, mint ahonnan leesett. Ebben tulajdonképpen már benne rejlik az a megismerés, hogy a testek *maguktól* nem emelkedhetnek – oly tény, mely az energia megmaradás elvének egyik fontos tapasztalati alapja. Világosan felismerte Galilei (és egy igen szellemes kísérlettel igazolta is), hogy ha egy test leesik egy lejtőn, akkor bármily *más hajlású* lejtőn sem emelkedhetik magasabbra, vagyis a nulla sebességet azon magasságban fogja elérni, ahonnan leesett. Ezek szerint, ha egy test, mi-

után egy lejtőről leesett kevésbé elért sebességénél fogva egy meredek lejtőn mozog felfelé, a negatív gyorsulása (lassulása) kisebb lesz, mert hiszen hosszabb utat kell befutnia, hogy ugyanazon sebességet érje el, mint amivel az első lejtőről megindult. Vagyis a sebesség változása annál kisebb lesz, minél kevésbé meredek lejtőn mozog a test, miután az első lejtőn leesett. Látható tehát, hogy a vízszintesen mozogva tovább sebessége egyáltalán nem fog változni. Ez az, amit már Galilei világosan felismert. Ez pedig nem más, mint a tehetetlenség elvének első csirája. Nem célunk ezen élv kifejlődését vázolnunk, de a Galilei féle princípiumok jelentőségét akkor fogjuk megérteni, ha megvizsgáljuk, hogy kifejlődésükben azok hova jutottak, vagyis rámutatunk a mai dinamika tehetetlenségi elvének egy-némely jelentőségére.

Az általánosított tehetetlenségi elv azt mondja, hogy „valamely test gyorsulása csak a test és a szomszédos testek helyzetétől és sebességétől függ”. Mit jelent ez? Semmi mást, mint annak a felismerését, hogy – ellentétben a görögök fizikájával – a test mozgása nem a mozgó sajátságaitól, annak titkos erőitől függ, hanem a környező testektől. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy nem található a természetben két olyan test, melynek mozgása és helyzete a másiktól független lenne. Az arisztoteleszi fizikus szelleme a mozgó testbe volt bezárva, a Galilei fizikusa a végtelen űrben oly messzire hatolhat, ameddig csak műszereinek pontossága azt megengedi. Mert vajóban, hiába fokozzuk műszereink pontosságát akár a végtelenig, az így szerzett tapasztalatnak csak az absztrakció adja meg az értelmét, az a teremtő és kiegészítő gondolkodás, mely a leolvasások káoszába rendet hoz. Erre pedig Galilei tette meg az első lépést. „Két végtelen között lebeg az ember”, – mondja valahol Pascal. Hogy a távolság végtelenje felé olyan hatalmas lépést tettünk, ez a *Galilei* nagy érdeme.

Galilei egész gondolkozásmódjából, abból, hogy látszólag egészen távoleső dolgok között keresett összefüggéseket, érthető, hogy hamarosan meggyőződéses híve lett a Kopernikus féle rendszernek. Mert mi a kopernikususi rendszer jelentősége?

Ptolomaios feltevése az volt, hogy a föld az a szilárd centrum, mely körül az egész csillagos ég forog. A mozgás relativitásának elve világossá teszi azt, hogy ezzel a feltevéssel egy egész sereg csillagászati tényt meg lehet magyarázni. Tényleg: a görögök csillagászata igen fejlett tudomány volt. Később azonban oly tényeket vettek észre, melyek a ptolemeuszi feltevéssel ellentmondók voltak. A föld lapultsága, a ciklonok és passzátszelek örvénylő mozgása, az a jelenség, hogy a lengő inga síkja 24 óra alatt egy teljes körrel megfordul, oly tények, melyek ha *magyarázni* óhajtjuk őket, a föld tengely körüli forgásának feltételezését követelik. Épígy a bolygók látszólagos helyváltoztatása, a csillagok aberrációja és parallaxisa oly tények, melyek a földnek napköri keringésére mutatnak. Viszont, ha a föld tengely körüli forgását és nap körüli keringését feltételezzük, az összes Galilei

koráig észlelt csillagászati jelenségeket is értelmezni tudjuk. Látjuk tehát, hogy a kopernikusi rendszer és a Galilei-féle dinamika között belső rokonság van. Amint a Galilei-féle dinamika végeredményében az összefüggések addig páratlan kiterjesztését jelenti, a kopernikusi rendszernek a belső igazságát is az teszi biztossá a ptolemeuszival szemben, hogy oly tények között ismert fel törvényszerű kapcsolatot, melyek nem csak, hogy egymástól függetleneknek, hanem ellentmondóknak látszottak. Hogy ez így van, azt legjobban mutatja az, hogy Newton tisztán felismerte ezt a belső összefüggést akkor, amikor a tömegvonzás törvényével úgy a földi, mint a kozmológikus mozgásokat megmagyarázta.

Az egyháznak azonban nem adatott meg a Newton magas szellemi ereje és így nem tudta meglátni a Galilei-féle dinamika horderejét. Csak akkor támadta meg Galileit, amikor az a kopernikusi rendszert nyíltan hirdette. Ebben a rendszerben már akkor világosan kitűnt az a szellem, amelyet Galilei dinamikájában csak ma tudunk észrevenni, Newton munkássága nyomán. A természet egyszerűségébe és egységébe vetett hit ez, mely az *összefüggések* keresésére indít bennünket. Ez a törekvés az egyház igazi ellensége s csak ürügy az a kérdés, hogy forog-e a föld vagy sem (mert hiszen az igazán hívő ember nem riad vissza attól, hogy az olyan konfliktusokat, mint az, hogy a kopernikusi világregend ellentétben áll az istenhittel, megoldja.)

A vak Galilei írja: „Az engemet környező sötétségben a természet különféle dolgai fölött töprengek s fáradt fejemet – bár mint óhajtom is – nyugalomra nem hajthatom. Szellememnek ez a folytonos munkálkodása elrabolja minden álmomat s mindinkább apasztja erőmet. A sors nem elégszik meg azzal, hogy sötétséggel övez körül, hanem még elviselhetetlen fájdalomra, szemeimből könnyek árját fakasztja.”

Az a mérhetetlen fájdalom, amely e szavakban rezeg, nem a megtört szellem jaj kiáltása, hanem a tétlenségre kárhozottató kutató elme kielégítetlenségének fájdalma. Bármily meghatók ezek a szavak, annál felemelőbb bennük az emberi kutatásvágy csudálatos erejének nyilvánulása, mely feledtetni tudta vele testi nyomorúságait és az emberek igazságtalanságát.

Molnár László.

Fichte.

Az a kegyelet és meleg érdeklődés, mellyel a filozófus Fichtét halálának százéves fordulóján (1914. január 27.) sokan felkeresték, nem volt kriptaháborítás, sem ízléstelen felravatalozása egy csöndes halottnak. Emlékét, mint középkori legendákban a szentek koporsóitól olvassuk, fűszeres nárdusillat, friss és üdítő szellő lengi körül. Műveiből sűrített erő árad, valósággal villamos ütések érik az olvasót. Már a címük is parancsol: „Eine Schrift die man erst zu lesen bittet ehe man sie konfisciert” olvasható valamelyik könyvének első lapján, „Versuch die Leser zum Verstehen zu zwingen” egy másikon. Így

az a filozófus beszél, akinek bölcséleti világfelfogása politikai meggyőződésből eredt s műzsája a cselekvő élet volt.

Fichtéhez a politikai szélrózsa minden irányából zárandokolhatnak olyanok, akik hálaival tartoznak neki. A porosz állam fanatikusai lelkesen gondolkodnak nagyszerű beszédeire, mely éket 1808-ban a francia uralom alatt tart Berlinben s bennük a transcendentális filozófia köpönyege alatt acélfürdőt ad nemzetének. A liberalizmus a rendőr-állam ostorát, a nemzeti eszme első modern értelemben vett képviselőjét s az állami oktatás hívét, a szabadgondolkodók az atheizmus gyanúsítottját s a vallási orthodoxia bátor ellenfelét becsülhetik benne. A szociáldemokrácia sem tagadja meg tőle elismerését. Mehring éles tollal irt kis Deutsche Geschichtejében szinte felmelegszik, amint Fichte-ről szól. Nagyrabecsüli benne a forradalmi gondolkodót, ki arra a hihetetlen feladatra vállalkozott, hogy szellemének hatalmával újjá teremtsen egy nemzetet.

Ama takácsok gyermeke volt Fichte, akiről Heine megénekelte, hogy tragikus szilajsággal jobban bíztak a maguk véges erejében, mint a gépében. A lausitzi proletár-fiúban élete végéig titáni vágyak lobognak: korát megrázni és megjavítani – saját szavai szerint erre törekedett. Küzdelmes és megpróbáltatásokkal terhes ifjúság után harminckétéves korában, 1794-ben a jénai egyetemre kerül a filozófia tanárának. Előadásainak szuggesztív erejét meghatóan példázza a költő Hölderlin, ki esténként éhezve és nyomorogva vánszorog Fichte kollégiumaiba, hogy lángoló tanításaiból, melyek szerint az akarat még a sorsnál is hatalmasabb, erőt merítsen a következő nap nélkülözéseire. Ugyancsak Fichte filozófiája alapján hiszi Novalis, hogy a saját erős elhatározásából, öngyilkosság nélkül, elhunyt kedvese után fog halni.

Miféle teoriák hathattak az élet ilyen közvetetten erejével? Kant észbirálatát Heine a konvent minden illúziót széttépő terrorához hasonlítja, melyre Fichte, mint a gondolkodás Napóleonja, szükségkép következtetett. Kant határvető, egyensúlyozó, az ész-működések köreit különválasztó munkássága után e működések egységét keresik. A tudás, az erkölcs, a hit és a művészet világa közötti szakadékok áthidalását sürgette a nagy történelmi és irodalmi anyag felhalmozódása, mely a romantikus kultúra tartalmát képezte. A műveltség egységét az észmunka egységében fogják kimutatni. S hogy egy erre irányuló kísérletben Fichte Kant morálbölcséletéből indul ki, annak magyarázatát adják a korviszonyok. A XIX. század küszöbén oly viharok szántják végig Európát, hogy az embereknek egyetlen menedéke maradt: az önbizalom. Belülről kellett meríteni azt, ami kívülről nem volt megszereshető. Fichte sajátságos varázssal bírt környezetére, mint olyan ember, akiben válságok közepette egy porcika, sincs Hamletből.

Kant az érzékek és Ding an sich, a gondolat és a lét, az ember és a világ viszonyát úgy képzeli el, mint két páncélos lovag kölcsönös üdvözlését, akik csak vaskeztyűiken át fogják meg egymás kezét (R. Huch). E sajátságosan óvatos megoldás Fichtet nem elégíti ki. Ő félig Kant szellemében, aki a gyakorlati ész primátusát hirdette, azt tanítja, hogy a magánvaló, melyen kívül semmi nem létezik, ben-

nünk van. A katedrája köré sereglő fiatalokat forrongásba hozta Wissenschaftslehre-jével, melyben az egész világot az Énből varázsolja elő, de Énen Fichte nem az empirikus tudatot érti. Logikai tűzzel vezeti vissza a dolgokat erre a formulára: Én vagyok Én. Ez nem is tétel, hanem a legősibb gondolat-munka s minden filozófia kiindulási pontja egyszersemind. Kant a tiszta ész szervezetét adottnak veszi; Fichte e szervezetet az ész öntevékenységből eredtetni. Az Én végtelen tevékenységet jelent s hogy energiája érvényesüljön, hogy győzelmeket arasson: korlátokat emel maga elé. Képzeteket és tárgyakat teremt s ezek között munkálkodik. Fichte világát tehát nem a szükségesség mozgatja, mint a Spinozáét, hanem a benne megvalósuló és végtelen célokra irányuló tevékenység. Az észműködések Fichte teleológiai rendszerbe foglalja, az ész végső hivatását önmaga által kitűzött célok felé való szüntelen törekvésben találja. E célok felé történő fokozatos és soha be nem fejeződő mozgás: ez Fichte dialektikája s csirájában a Hegel is. Erkölcstanában ezt akkép fejezi ki, hogy a megpihenés valamely elért célnál immorális, mert nyomban újabb célokat kell kitűzni s a munkát a munkáért végezzük. Napoleon talán mosolygott azon a berlini ideológuson, ki mindezt hirdette. Pedig ha ma a német szellemhez ma a kötelességtudás eszméje szervesen hozzátartozik, ebben Fichtének föltétlenül jelentékeny része van.

Mivel Fichte a külső világot azonosítja az észfunkciókkal, külön természetbölcseletről nála nem lehet szó. A természet erkölcsi hivatásunk realizálásának próbaköve, tevékenységünk kicsiholója. A végtelen erkölcsi célok megvalósítása az empirikus egyének sokaságát teszi szükségessé. Mindenki a maga körülményei szerint munkása az erkölcsi világrendnek. Fichte erkölcstana szigorú, de mégsem oly elvont, mint a Kanté. Nála a morálparancsot nem egy időtlen logikai tudat, hanem a számtalan egyénben megtestesülő faji tudat nyilatkoztatja ki. Kanthoz képest Fichtében több már az érzék az erkölcsi, a lelki és a történeti élet sokfélesége és e sokféleségben rejlő értékek iránt.

Ha mindent az Én produkál, akkor Isten sem tekinthető önmagában létező szubstanciának. Fichte Istent is az Énből vezeti le s bármily óvatosan teszi ezt, az orthodoxok veszedelmesnek tartották kísérletezését és mint jénai tanár ellen az atheizmus vádját emelik. A vallás nem egy másik világból jövő kinyilatkoztatás, hanem az eszmény affirmációja. Goethe azon volt, hogy simán egy nyilatkozat kiadásával intézzék el az ügyet. Fichte azonban felveszi az odadobott keztyüt, megalkuvás nélkül állja az atheizmus-harcot, kérlelhetetlenül támadja ellenfeleit. Törvényt, új rendet akar a maradi világnak diktálni s még merészebben, mint Bonaparte. Fegyverekre nem támaszkodott s mégis meg volt győződve arról, hogy filozófiájával átgyúrja a lelkeket. Az atheizmus-harc azonban csalódással végződött. A lángoló szónoknak, ki reformálni akarta az egyetemek szervezetét s a diákság életét, 1799-ben el kell hagynia Jénát. Egy ideig Berlinben időz. Majd a vert porosz seregekkel hátsó Pommerániába vonul s Königsbergben ad elő. A berlini egyetemre később tanárrá nevezik

kis agóniában fekvő feleségét egy ízben egyedül hagyja, midőn előadásra kell mennie. Lázasan vesz részt a porosz szabadságharc szervezésében. Élete vége felé enyhült erkölcsi szigora s az emberi élet céljának nem a szüntelen imperativisztikus tevékenységet, hanem az isteni tökéletességű eszmények odaadó szemléletét tartja. Ilyen út vezet a boldog élethez.

A művelődés- és az irodalomtörténet szempontjából külön figyelmet érdemel Fichte viszonya a Jénában köréje seregülő „ifjabb” romantikusokhoz. Fichte bölcselete a legjelentékenyebb romantikus elméletek termőtalaja. Fichte azt tanította, hogy a tarka érzéki világnak önálló léte nincsen, hogy az egyetlen igazi valóság Énünk. Schlegel Frigyesnek, a romantikus ötletesség nagymesterének tetszett az új bölcselet merész alap gondolata s Fichte rendszerét objektív formában rögzített paradoxonnak nevezi. A romantikus lélek a maga egyéni különvalóságát minden ízében érzi, teremtő erejére büszke, a világot fölényesen nézi. Kapóra jön neki Fichte tanítása az *intellektuális szemléletről*, mely a legbecsesebb filozófiai belátások forrása. Az intellektuális szemlélet: közvetlen tudatom arról, hogy cselekvő vagyok, hogy gondolkodással teremttem a világot, hogy minden képzetem az enyém. E funkcióval az Én önmaga és tartalmai fölé emelkedik. B theoriából sarjad ki az érzés és a képzelet szabadságának, a genialis egyén jogos önkényének, a szélsőséges irónia fölöttességének magasztalása. Az igazi költő tudja és tudatosítja, hogy ő más, mint fantáziájának alkotásai s ezeket olykor váratlanul félretereszti, hogy az illúziót megtörve maga is szóhoz jusson. Tieck a drámában, Brentano a regényben, Heine a lírában használja e merész s néha elkeserítően, néha komikusan ható műfogást.

Érdekes jelenség, hogy míg egyfelől a legszélsőbb egyénimádás merít fegyvereket Fichte tanaiból, addig másrészt ő a modern kollektivismus első romantikus elmélkedője. Maga a filozófus nyakas, hajjt” hatatlan ember volt, de lelke mélyén az erkölcsi parancs hűségese követője, ő visz nyíltan szociális szempontot az erkölcsstanba és a jogbölcséletbe ugyanakkor, midőn a romantikus költők felfedezik a közösség, a nép jelentőségét a művészetek terén. Nem osztozik abban a weimari elméletben, hogy a németiség nemzeti léte önálló államszervezet nélkül is, pusztán ideális összetartó eszközökkel biztosítható. A *Geschlossener Handelsstaatban* egy kollektív társadalom rendjét vázolja, melyben az állam kötelessége minden egyént munkával ellátni. Ebben az államban a kereslet és a kínálat harca/a foglalkozások és az osztályok versengése szünetel, mert az áráktól a pályaválasztásig mindent a hatóság szabályoz az egyének különös és a közösség általános szükségleteinek számbavételével. A megoldás némely kicsinyes racionalizmusa nem homályosíthatja el az alapgondolatnak, a munkára való jog hirdetésének mélységes jelentőségét.

A XVIII. század világpolgáriás felfogásától a francia invázió idején a nemzeti eszme felé közeledik Fichte. Nem a nagy múlt emlékeire hivatkozik azonban, midőn összetartásra szólítja a németeket, hanem

a rájuk váró nagy társadalmi feladatokra. A francia forradalom céljait nevelő munkával kell megvalósítani. Úgy képzelet, hogy a németiség saját külön hivatása egy olyan állam teremtése, melyből hiányzanak a többi nemzeti államok egyoldalúságai. A németiség regenerálódásától várja azután a tépett kor megifjodását. E történelemfilozófiai fejtegetésekben a történeti fejlődés erkölcsi céljának sokszoros kiemelése inkább Kant hatására vall, mint a modernebb látású Herderére. Megtudjuk, hogyan lázad fel az egyén a társas rend ellen s végül hogyan illeszkedik a saját belátásából a közösség keretei közé, miként avult el a pusztán rendörkődő kényszer-állam (Notstaat), melyet fel fog váltani a jövőnek nagy erkölcsi és esztétikai feladatok megvalósítására hivatott ész-állama (Vernunft Herrschaft).

Fichte rendszerének elméleti sikere hamarosan véget ért, mert a romantikus spekuláció továbbfejlődése gyors iramban történt. A filozófust megmámorosította az emberi szellem világteremtő ereje s annyira elfogódott az ész vakító fényének s az akarás acélos rugalmasságának csodálatában, hogy a természetről megfeledkezik. Caroline Schelling találóan jellemzi Fichtet, midőn nem talál benne semmi hensőséget, meleget s nélküli művében a szellem valamilyen összefonódását, összekapcsolódását a világgal. Fichtéből hiányzik az, amit a romantikusok Goetheben – nagyra tartottak: a természet jelenségei iránt való finom érzékenység. Azután bágyasztóan egyhangú az olyan kozmosz, melyben az Én mindenütt önmagával foglalkozik s mint egy vak óriás mindig önönmagába botlik. Egy új, a természetet is átfogó filozófiának hirdetője a század végén már ott mőködik Fichte oldalán Jénában s midőn ez távozni kénytelen, hallgatósága elpártol tőle és a pantheista Schelling tantermébe gyülekezik oly tömegesen, aminőre azelőtt egyetemi előadáson nem volt példa. Fichte tanításainak életértéke független módszerének és dedukcióinak múlandóságától. Ő oly filozófiát hirdetett, mely egyéniségének megfelelt s az étellel szemben azt a magatartást képviselte, mely minden cselekvésre hivatott heroikus egyénben meg fog újulni. Dilthey e magatartást a szabadság idealizmusának nevezi. Fichte nem művészi szellem, hanem voluntarista. Két bölcsésszel rokon, akiknek ma közönsége van: Schopenhauerrel és Nietzschevel. Schopenhauer is az akaratban keresi a végső világelvet, de belőle hiányzik Fichte erkölcsi páthosza s a szüntelen tevékenység helyett a csöndes esztétikai szemlélődésben talál örömet, Nietzscheben megvan az aktív élet láza és imádása s midőn az emberi nem előrelendítéséről filozofál, az ő egyéni hatalomakarást (Wille zur Macht) csak egy ugrás választja el Fichte általános Énjétől.

Ha valaki ma *Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters* címmel könyvet írna úgy, amint azt Fichte 1806-ban tette, nem egy hasonlóságot találna a száz év előtti világállapotok és a jelenlegiek között. Háború szele kavarg a levegőben, az európai társadalmat gazdasági válságok rázkódtatják, mögöttünk egy század terül el, mely, akárcsak a felvilágosodásé, büszke bizakodással nagy célokat tűzött ki s az új

századból hiányzik az igazi készség, hogy a rá maradt hagyományokat átvegye. Nem tud mit tenni velük, itt is, ott is azt látjuk, hogy lemond róluk, elejti őket, de bízunk benne, hogy csak – egyelőre –. A reakció mindenütt sorompóba lépett, de a nagy célkitűzők, a Fichték hiányzanak. Ő ugyan a romantikát képviseli, de annak egészséges és triss első hajtását, melyet eszteticizmus, történeti álmódzás éfc klerikális törekvések nem rontottak meg.

Sas Andor.

*Ernst haeckel nyolcvanadik születése napjára
1914 február 16-án.*

Írta HERBERT EULENBERG.

*Nincs nagyszerűbb és méltóbb tiszteletre
Az embernél: ezt valljuk élve, halva,
Ez ád erőt, ez lelkesít a tetre,
Ez jó hitünknek fényt sugárzó magva.
Mely intve int becsülni földi létünk
S hogy üdvösséget már itt lent reméljünk.*

*Mert akkor is, ha majd leránt az éj,
Mely minden élet végső folytatása
Miként a nyíl, mely újra visszatér,
Csak vissza térünk létünk forrására
És új sugárban újra fény fakad,
Az élet árja el sohasem apad.*

*Mily szép és mély, jelentős-újat nyer,
Mily meghatóan zug e szó „enyészet”,
És ködbe vész sok félős néprege,
Ha értő szemmel olvasunk, Természet.
Az istenhit kezd feledésbe menni
S nem kérdés már a lenni vagy nem Unni.*

*Mert nincs halál sehol, nincs pusztulás,
A láng sem öl, de új formákat ad,
Csak életről beszél minden tudás,
A kőből is, homokból az fakad.
A súlyos föld végnélkül járja táncát
És minden kör eléri folytatását.*

*Oh boldog az, kinek nyíló szemét
Bölcsek szava tanított látni még;
Föltárja néki titkait a lét,
A természetben száz barátira lel.
És meg nem szűnő áhitat dagálya
Lelkét naponta új csodára várja.*

*Ím ahhoz száll szívünk e nagy napén,
 Ki benne nekünk új hitet teremtett,
 Ki annyi szellemgyötrő bús tanon
 És álmon túl, merészen harcot kezdett.
 Megtörve mára régi rút varázs,
 Az élet újra- boldog akarás.*

*Nem szolgamódra, hízeltő ajakkal,
 Mint férfi jöttünk Hozzád, Férfihoz.
 Hogy lásd: a mag bennünk kalászba hajt
 És hogy Igéd örök gyümölcsöt hoz,
 Mert szívről-szívre, agyról-agyra szállva,
 Mint kincset hagyja azt apa fiára.*

*Hát hálatelten tör feléd szavunk,
 Neked köszönjük mind, mi bennünk jó,
 Hogy bátran élünk és bátran halunk
 És hogy a lét nem hiábavaló.
 Hát üdvöz légy! Élted nemes folyása
 Igéidet méltón megkoronázza.*

Fordította Helvéth Géza.

„Az értelmiség túltengése.”

Budapest főiskolai diákjai megmozdultak, hogy állam és társadalom előtt feltárják nyomorukat és helyzetük orvoslását kérik, vagy – ha érvek, adatok és jajok nem segítenek – számbeli erejük, kulturális súlyuk egész latbavetésével *követeljük* tőlük. A nyomorgó diákok elsősorban tanáraikhoz fordultak, akiknek támogatását túlnyomó részben sikerült is megnyerniök – de a mozgalomnak már ebben a kezdő stádiumában is, az egyetemi tanárok jóindulatú kijelentéseinek hátterében is ott sötétlik az a kínai fal, mely eddigé minden ily törekvésnek legkonokabb akadálya volt s melybe esetleg forradalmi erővel kell majd beleütköznie a ma még békés küzdelemnek: az *értelmiség túltengésének* dogmája. A segíteni hivatottak hanyagsága társadalmi törvények végzetszerűségének álarcába bújik s egy „magasabb belátás” piederstáljáról zúg a nyomorgó diákok felé az a *non possumus*, mely vagy a végső züllésbe, vagy a végső erőszakba fogja kergetni őket.

Az értelmiség túltengésénél meddőbb és hazugabb frázist alig használtak még fel társadalmi bajok konzerválására olyanok, kiknek a közérdek szempontjából e bajokat enyhíteni kötelességük lenne. Magyarországon – mondják ezek az urak – évről-évre többen mennek értelmiségi pályára, ami természetszerűen maga után vonja e-

pályák túlságos zsúfoltságát, szemben az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági pályák gyér elfoglalásával. Az ország gazdasági és kulturális fejlődése nem érte el még azt a fokot, hogy annyi „lateiner” foglalkozású embert tudjon és jól tudjon eltartani, amennyi az egyetemekről évenként kikerül. Sok az ügyvéd, sok a tanár, az orvos, a mérnök – aránytalanul több, mint amennyire szükség van s ennél fogva az igazi szociális érzés azt a tanácsot adja, hogy ezektől a pályáktól minden lehető módon vissza kell tartani az ifjúságot. Meg kell nehezíteni az értelmiségi pályákra való képesítés megszerzését, a tanulmányi időt minél hosszabbra kell szabni, a tandíjakat stb. felemelni – ami pedig ezektől függetlenül a diákok nyomorát illeti, hát az valóban szomorú jelenség, amin minden jószívű embernek sajnálkoznia kell, de. ami egyszersmind magában hordja önmagának Orvosságát is: a nyomor alkotja azt az előzetes akadályt, mely az értelmiségi túlszaporodást a kereslet szintjére szorítja le. A nyomoron nem jóléti intézményekkel kell segíteni, mert minden könnyítéssel csak növeljük a gyökeres javulás nehézségét, hanem ellenkezőleg, a nyomor előfeltételének, az értelmiségi túlszaporodásnak megszüntetésével, amit éppen a természetes és mesterséges korlátok erősítésével érhetünk el.

Íme, a *kulturális malthusianizmus* ideológiája – pontról-pontra hü másolata az eredetinek és pontról-pontra való megcáfolása éppen ezért igen könnyű feladat. Ne beszéljünk arról, hogy ez az „intellectual restraint”, az értelmiségi pályáktól való kényszerű tartózkodás, a kulturális fejlettségnek abban a korszakában, melyben az ifjú pályát választ, egyéni szabadsága, az önmagát való megtalálás lehetősége szempontjából, éppen annyira káros, természetellenes, mint a híres „moral restraint”: *az értelmiségi önmegtartóztatás éppen annyira erkölcsstelen, mint amennyire értelmetlen az „erkölcsi” önmegtartóztatás* – hanem lássuk a tények világosságánál magának a kiindulási pontnak helyességét, vagy helytelenségét: az értelmiségi túltermelést. Vájjon csakugyan oly sok-e az orvos, tanár, tanító, ügyvéd, mérnök ma Magyarországon, mint ahogy ez a dogma hirdeti?

Vájjon lehet-e sokallani az orvosokat egy olyan országban, ahol az élveszültek 53 százaléka ötödik évén alul hal meg, túlnyomó részben hiányos vagy gondatlan ápolás miatt, ahol a gyermekhalandóság általában a legnagyobb egész Európában, az átlagos életkor pedig körülbelül a legkisebb, ahol évente 80.000 ember hal meg tüdővészben – és így tovább?

Vájjon lehet-e sokallani a tanítók és tanárok Számát Magyarországon, melynek lakossága 47 százalékban analfabéta, hogy több adatot tite is említsünk?

Vájjon lehet-e azt mondani, hogy sok az ügyvéd, egy olyan országban, ahol a vidéki közigazgatás és igazságszolgáltatás páratlanul alacsony színvonalra, a szolgabíró- és csendőrruralom pártpolitikai abszolutizmusa következtében évente a kis existenciák ezrei mennek tönkre jogsegély híján, ahol a telekkönyvi csalások minden ellenőrizhetőség nélkül szinte elképzelhetetlen arányokban divatoznak,

mint azt a mostani rutén per egyes mozzanatai is sejteni engedik – és így tovább?

És vajjon lehet-e a mérnöki, építési stb. pályák túlszűfoltóságáról beszélni Magyarországon, ahol az ipari fejlődés csecsemőkorát éli,, ahol óriási természeti erők kihasználatlanul hevernek, ahol számtalan csatorna- és vasút-vonal vár megépítésre?

Nyilvánvaló, hogy nem. És halljuk a feleletet: igen, mindez kétségkívül igaz – de épp oly kétségtelen az is, hogy mindezek a jelenségek: a higiénikus kultúra fogyatékosága, az analfabéták nagy száma, a jogrend gyakorlati bizonytalansága, az ipari-, mezőgazdasági-, technikai lehetőségek kihasználatlan volta maguktól értetődő velejárói a *jelenlegi* gazdasági állapotnak. Ez az állapot pedig nem fog az értelmiségi pályák javára megváltozni azért, hogy minél több nyomorgó ügyvédet, orvost, tanárt, mérnököt termelünk, mert ezt az állapotot csak olyan átalakulások változtathatják meg, melyeket mindennel inkább lehet előmozdítani, mint diákszallók építésével vagy a szigorlati díjak eltörlésével.

Amde mit bizonyít ez az ellenvetés? Egyedül azt, hogy az értelmiség túltengéséről, mint a jövőbe kiható veszedelmes jelenségről annak a bizonyos „magasabb belátásnak” szempontjából ma épp oly kevésbé lehet beszélni, mint ahogy nem lehetett a népesség tulszaporodásától félteni a földet egy olyan korban, amikor annak aránytalanul nagyobb része még teljesen kihasználatlan volt. Ha pedig a *jelenlegi* gazdasági állapotnál maradunk, akkor nem lehet elsiklani a *jelenlegi* bajok mellett sem. Ezeknek orvoslására pedig a kulturális malthusianizmus semmilyen módot nem mutat. Mert vajjon lehet-e elfogadni azt a megoldást, hogy az értelmiségi pályák megnehezítésével szemben meg kell könnyíteni az ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi pályákat, hogy az értelmiség fölöslegét ezeken a csatornákon vezethessük le? Hiszen *amilyen bizonyos az, hogy értelmiségi proletariátus nevelésével még nem visszük előre a kulturális fejlődést) épp oly bizonyos az is, hogy viszont bankhivatalnokok, kereskedősegédek, gazdatisztek tömeges termelésével, tehát gazdasági proletariátus nevelésével még kevésbé lehet előbbrevinni a gazdasági fejlődést.* Pedig hogy ezeken a pályákon szintén nem virágozik valami túlságos jólét, az köztudomású. A jelenlegi helyzetet semennyire sem enyhíti és nem változtatja meg az, ha a középiskolából kikerülő fiatalemberekből nem nyomorgó ügyvéd, hanem nyomorgó bankhivatalnok lesz.

A jelenlegi helyzeten pedig enyhíteni és változtatni kell, ha nem akarjuk, hogy az ország jövőendő értelmisége a mindennapi életküzdelemben elsatnyult szellemi erővel lépjen a társadalomba és egyéni boldogulását, ha másképp nem lehet (és rendszerint nem lehet másképp) kénytelen legyen önmagának prostituálásával keresni, beleilleszkedve a mindenkori hatalmi protekcionizmus rendszerébe. A segítségnek pedig egyedül az a módja lehet célravezető, melyet a diákság ajánl s egyedül az a mód az is, mely az értelmiség látszólagos túltengésének problémáját is a legegyszerűbben megoldja. Ennek a megoldásnak két fejezete van: *egyrészt meg kell könnyíteni*

az értelmiségi pályák anyagi előfeltételeit, másrészt azonban meg kell szigorítani azoknak kulturális előfeltételeit.

Az egyetemből nem csinálhatunk eldorádót” – vetik a diákság szociálpolitikai követeléseit ellen az „illetékes tényezők”. Helyes – de az egyetem ma mégis eldorádója azoknak, akik a segítő és egyéb egyesületek vezetőségeiben a kaszinói életre készülnek elő, «kik családi és más összeköttetések révén „átcsúsznak” a vizsgákon s akiknek számára egyetemi életük sokkal inkább úri mulatságot jelent, mint tudományos felkészülést. A mai *mesterséges* kiválogatódás azoknak kedvez, akik jobb anyagi helyzetben vannak – ezek pedig túlnyomó részben a kultúrátlan gentryből kerülnek ki, akikből a minisztériumok protekciós heréi, szolgabírák, főispánok, képviselők lesznek. De ha az anyagi előfeltételek kellő megkönnyítése fejében megszigorítják a tanulmányi rendet, akkor a kiválogatódást a szellemi képesség és szorgalom fogja szabályozni és ez kétségkívül annak a sokkal kulturáltabb városi polgárságnak fog kedvezni, melynek fiai ma szegénységük dacára is kitartanak sokszor emberfölötti módon megnehezített tanulmányaik mellett. Először gondoskodjanak olcsó lakásról, étkezésről a diák számára, szüntessék meg vagy külföldi mintára hitelezzék a vizsga- és szigorlati díjakat – azután ám követeljének háromszor annyi tudást, mint ma. Majd meglátjuk, kiknek fog kedvezni ez a *természetes* kiválogatódás: az egyesületi diszelnököknek és báli főrendezőknél-e, vagy az ügyvédi irodában robotoló, ebédért korrepetáló diákproletároknak. És természetesen ha majd a nagyobb jólét fejében több tudást fognak követelni a diáktól, akkor gondoskodjanak arról is, hogy több tudást is adjanak neki. Ne féljenek az egyetem tanárai attól, hogy a tudás jobban megárthat a diákoknak, mint a nyomor. Ne- hivatkozzanak arra, hogy a vizsgáknak hány százaléka jár bukással, mert igen kényelmes lenne nekünk viszont arra hivatkoznunk, hogy a diákok hány százaléka nem járhat el az előadásokra kenyérkereső foglalkozása miatt. A diákok nem félnek a tudománytól – csak engedjék őket közel hozzá . . .

A diáknyomor egyre aggasztóbb jelenségét sem szentesíteni, sem megoldani nem lehet az „értelmiség túltengésének” frázisával. A nyomoron enyhíteni kell, bármilyen formában jelentkeznek és bármi legyen is az oka. Ez az a prius és ezt be nem látni: a szociális bajok iránt való *értelmetlenség túltengése*. A megoldást pedig az a belátás adja meg, mely felismeri a gazdasági és kulturális haladás párhuzamosságát, aminek a diáknyomor legszembeesőbb példája. Ezeket a belátásokat várják a diákok és velük együtt mindenki, aki nem közömbös ez ország szociális és kulturális problémái iránt.

Csécsey Imre.

SZEMLE.

A modern polgári jog és a katolikus-keresztény erkölestudomány?

Dr. Jehlicska Ferenc, aki elfojtott politikai ambícióinak a tudományos világban akar utat törni, könyvet irt a fenti címen „készülő törvénykönyvünkre tekintettel”.

A tudománynak ez a legújabb keresztződése nem jelent vérfelzárkózást. Jehlicska még ma is a scientia ancilla theologiae felfogásában látja a tudománynak az erkölcstanhoz való viszonyt. Meg sem lephet az a szinte forradalmi hang, ahogyan a teológiát, – erkölcstannak nevezi ezúttal, – elvileg felülvizsgálójává, bírójává teszi minden tételes törvény érvényességének. A köznép számára azt tanítja ugyan, Szent Pált idézve: Aki ellene áll a hatalmasságnak, Isten rendelésének áll ellen. Annak okáért szükséges, hogy engedelmességedjete, nemcsak a büntetés miatt, hanem a lelkiismeretért is. És Stahl citálja: „a jog kötelező tekintélyének végső oka Isten világrendjében keresendő”. De ez az álláspont csak hétköznapi használatokra szól, a ritkább esetekre a világi törvény nem kötelező, ha v nem nyeri el az egyház helyeslését. „A világi törvény csak akkor kötelező lelkiismeretben, ha igazi törvénynek mondható”. (23. 1.) Az «gyház tehát fölébe helyezi magát a világi törvényhozó hatalomnak s kénye-kedve szerint azt a törvényt fogadja el kötelezőnek, amelyet ő megfelelőnek tart, a meg nem felelő törvények érvényét pedig tagadja. Az egyház ezzel az álláspontjával, még a szocializmuson is túltéve az anarchizmus eszméinek légkörébe került. Csak az egyház és az anarchizmus mennek el odáig, hogy elvben tagadják a törvény jogosságát, érvényét és kötelező erejét.

Az egyház a felülbírálat jogát szívesen építi reá az egyház magasabb fokú moralitására. Olyasféle hit dereng bennünk, hogy ez a magasabb moralitás in thesi ha meg is van, in praxi a gyöngé emberek kezén elsenyved, összeszárad.

Jehlicska könyve után ítélve az egyháznak nincs ezen a címen sem fölénye a laikus joggal szemben. Sokszor épen a polgári jog etikusan is magasabb rendű állásponton van, mint a teológusok erkölcstana és természetjoga. Jehlicska könyve ez összehasonlításra kitűnő alkalmat nyújt; „sub hoc signo” a könyv igen érdekes olvasmány. Jogi fejtegetésekre nem terjeszkedik ki; az az egy-két hiba, ami még így is bekerült, a laikus tapintatlan elvetése, aminek a bírálat sem fontosságot, sem súlyt nem tulajdonít.

A következőkben pár példáját adjuk az összehasonlításnak.

A tervezet kimondja, hogy a munkás nem mondhat le arról, hogy a műhely a kellő óvőeszközökkel el legyen látva. Jehlicska szerint: „A merő természetjog alapján a munkás a szerződés megkötésekor ezen jogáról lemondhatna”. (33. 1.) Jehlicska helyesli a munkás javára tekintettel a Tervezet rendelkezését, ami egyértelmű azzal, hogy ő maga is belátja, hogy a polgári jog etikusabban magasabb rendű, mint a természetjog. De azért nem kell túlságosan komolyan venni

ezt az állásfoglalását, mert a következő oldalon robbanásról és egyéb balesetekről szólva, ekkép ír:

„A keresztény erkölcs tan és természetjog, melyet a morális tökéletesítés, ilyen esetben kártérítésre az igazságosság nevében nem kötelez ... A keresztény erkölcs az ilyen katasztrófát balesetnek, véletlennek tekinti, amelynek következményeit türelemmel kell viseinier annak, akit ért . . . A keresztény erkölcs tan nem kötelezi őt (a gyárost) restitutióra; mert a világi törvény kedvéért nem tekinthet el az erkölcsi felelősségnek és a kártérítés kötelezettségének lényeges feltételeitől. (Sic! 34. 1.) És végül, hogy a koronát feltegye, így ír: »Általában ha valamely kárnak megtérítésére kötelezne bennünket a törvény alapján a bíró, amely kárt mi biztosan nem okoztunk, akkor rendes körülmények között a bírói ítélet dacára sem volna erkölcsi kötelességünk restituálni és amennyiben erre karhatalommal kényszerítettnek, szabad volna titkos rekompensációval (bizonyos feltételek mellett B.) ezen igazságtalan ítéletet illuzóriussá tenni”. (38. 1.) A gondolatmenet első láncszeme egészen biztatóan indul: a természetjogfeladása árán is helyesli a munkás lemondásának érvénytelenségét. Ez a tétel, aminek értékét éppen a hozzá fűződő sanctio adna és épen a sanctiót vonja el Jehlicska, amikor második láncszemként a kártérítésről való mentességet hirdeti. Viszont a mentességet már nem úgy tekinti, mint a lemondás érvénytelenségét, és itt a sanctiót is megadja: még ha kötelez is a polgári törvény alapján a bíró – joga van az ítéletet „illusóriussá tenni”. Munkásbarát, de foganat nélkül,, ellenben a munkások esetleges kártérítési követelésénél a legmessze-menőbbi liberális, a munkások ellen.

A törvénytelen gyermek és ennek anyja érdekében az egyházjog emberséges szabályokat adott, büszkélkedik Jehlicska és hogy szavának nagyobb hitele legyen, Menger szavaira hivatkozik. De még ez az attestatum sem tünteti el az egyháznak kétkulacos természetét. A házasság szentségét félti az egyház a törvénytelen gyermek favorizálásától, de azért szívesen tetszelegne a humanizmusával. Megállapítja ugyan, hogy a Code civil hírhedt szigorúsága nem lendített, hanem rontott az erkölcsiségen, de azért jól látva, hogy a törvénytelen gyermek teljes jogtalansága sem hatott elriasztólag, mégis abban bízik, hogy a teljes jogtalanság drákói szigorának enyhített kiadása „a törvénytelen gyermek nyomott helyzete állandó intelem akar lenni és elriasztás a törvénytelen nemi érintkezéstől”. (142. 1.)

A nővel szemben pedig egyenesen a Code civil eszmeköröbe illő állásponton van. „Ha a bünbe a nő is beleegyezett, más a helyzet. Magával a nővel szemben a teológusok semmire sem kötelezik a férfit; a bünös nő viselje a maga könnyelműségének következményeit” írja Jehlicska (149. 1.) és egy latin citátummal folytatja: „fornicator, quia peccatum consentienti virgine committit nihil tenetur erga virginem quia volenti et consentienti nulla irrogatur iniuria!” Van ebben a fejezetben még egy homályos passzus is. „Az a férfi, akit az atyaságnak csak a gyanúja terhel, tényleg azonban biztosan nem atyja a gyermeknek, ha nem sikerült az utóbbit bizonyítani és

e 226. §. értelmében fizetett, titokban kártalaníthatja magát, ha lehet annak rovására, aki helyett fizetni kénytelen”. (151. 1.) Teszem, ha ennek a másíknak felesége van . . . deháť nem is lenne jó ezt folytatni. Vagy hogy gondolta el a másík rovására történő titkos kártalanítást. Ez a titkos kártalanítás egyébként is megengedett az egyházjog szerint: a nő tartási igényére is titokban kártalaníthatja magát egy latin citátum szerint: „potest sustentationem sibi clam surri pere”. (77. 1.) Mint a régi ispánoknál a szabad lopás jogának decretálása ez?

A játék kérdésében hasonlóan erkölcsileg inferiorisabb állásponton van az egyházjog, mint a polgári jog. „Az állam tūrheti a játéklarangokat, mint a bordélyházakat”. Ez a kiindulási pontja, amelyhez ezután stílszerűen csatlakozik az a kijelentése, hogy ha a világi törvény a játékot csak tilosnak mondja, a nyereséget a nyertes fél bűn nélkül követelheti (amit a polgári jog nem ítéľ meg) és megtarthatja. (270. 1.) A turpis causa körében megisméľődik az a jelenség, hogy az egyházi jog olyas valamit approbál, amitől a polgári jog a birói segílyt erkölcsi okokból megtagadja. Ez esetben (amikor a szerződő fél a bűnös cselekedetet elkövette) az erkölcsitanítók kötelezik a másík féľt, hogy az ígért bért adja meg és felhatalmazzák azt, aki a bűnös szolgáltatást teljesítette, hogy a kikötött bért követelhesse és megtarthatja. (274. 1.) Ezt a tételt azonban jónak látta egy kicsikét mérsékelni az esetre, ha a Btk-be ütköző esetekről van szó, „akkor a bérfizetést nem kell sürgetni” (ott.) De még itt sem mondja azt, hogy nem jár, csak azt, hogy „nem kell sürgetni”. Az egyházi jog szerint a gyilkos tehát követelheti teljes joggal kezemunkája kialakított tiszteľdíját, az egyházjog csupán illemszabályai korlátolja a gyilkos urat, hogy sürgetnie nem kell a bér fizetését.

Folytatjuk a sorozatot. Az ajándékozó, ha később ínségbe jut, a Tervezet szerint visszakövetelheti az ajándékot; a természetjog nem ismeri az ajándék visszavonását és így a szükségéťlátó ajándékozónak nem ad jogi igényt, csupán a nem kényszerítő erejű „szeretet” nevében kötelezi a megajándékozottat a segítségre. (387. 1.) Az újabb jogfejľődés mind határozottabban domborítja ki azt a tételt, hogy a károsult maga is köteles mindent megtenni a kár elhárítására és apasztására és nem nézheti tétlenül a kárbekövetkezését. A társadalmi solidaritás, az új világ erkölcsé lép ki ebből a tételből. Jehlicska szerint a kárelhárítás szintén nem jogi köteľesség, csak a szeretet útmutatása (304. 1.) és ennek az álláspontnak levonja a legszéľsőbb consequenciáját annyira, hogy ha „a polgári bíróság a kár egyrészéťől elütne, az ítéľet után titokban compensálhatná magát, ha lehetséges volna.” (300 1.)

Igen érdekes Jehlicska álláspontja a munkabér nagyságát illetően. Arról van ugyanis szó, hogy a munkásbére „családi bér” legyen-e, amiből a munkás családját eltarthatja és gyermekeit felnevelheti. Genicól művét citálja (mindig van kéznél egy citátum): „Egy munkás munkája és egy munkás eltartása között az egyenľőség meg van. De egy munkás munkája és több embernek eltartása között az egyenľőség nehezen konstruálható. Azon kívül a munkás köteľsége, hogy önmagát fenntartsa, abszolút, a család eltartás köteľsége csak féľté-

teles, csak: arra az esetre szóló ha családot, alapít, amire külön-külön egy ember, nincs kötelezve. Azért a kölcsönös, igazság övében családi munkabért követelni nem lehet.” A munkaadótól a legális justitia (az szemben a kényszerközökkel rendelkező kölcsönös igazsággal olyan alsóbb fajta, hatalmi eszközök híján való igazság (követeljük, hogy ekkor bért fizessen, de ha ezt nem tenné, restitúcióra kötelezni nem lehetne.” (394. 1.) Csodálatos, hogy akad ember, aki ilyen komoly véleménynek könyvben kinyomtat és még csodálatosabb,, hogy adjon egy másik, aki ezt a naivitást, amihez még a szerzői hiúság sem köti, helyesnek és jónak tartsa. Emellett szinte fel se tűnik, hogy a munkásnak a nyereség bizonyos részére való jogát elvileg megtagadja (395. 1.) és a nő alacsonyabb munka bérét nem tartja igazságtalannak. (396. 1.) Teljesen beleesik azonban a vulgaris gondolkozásba, amikor a munkaadók védelmét kevesli: „sok munkás, mialatt jogait állandóan hangoztatja, kötelességeiről megfeledkezik” (400.1.) A példákat folytatni lehetne. De az eddigiek beigazolták azt az egyetlen tételt, melynek szemponyjából érdemes volt az 500 oldalas-könyvet átböngészni, hogy t. i. a teológia erkölce a laikus morállal szemben nem, hogy magasabb rendű, az etikai princípiumokat jobban kielégítő volna, hanem hogy a laikus erkölcs tisztán erkölcsi területen is fölötte áll a teológia prédikációinak.

Bech Salamon.

A székesfőváros elemi iskoláinak helyi tanterve és az iskolareform.

Budapest székesfőváros 1913. őszén helyi tantervet adott ki az: elemi iskolák számára, amely természetesen a miniszteri tanterv és utasítása alapján készült és ennek keretében mozog. A helyi tantervismertetésére és magyarázására a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium vállalkozott. Az egyes tárgyak tanítási módszerének interpretálói azonban állandóan szembekerültek a fővárosi tanítóóság becsületos reformot akaró táborával és minden tantárgy elkeseredett vitákat eredményezett.

Méltán merül fel tehát az a kérdés, jelent-e ez a helyi tanterv valamelyes reformot, vagy sem.

Mielőtt megpróbáljuk e kérdést eldönteni, mutassunk rá a mai iskola legkiáltóbb hibáira és az iskolareform vezető elveire.

Az iskolába kerülő gyermek, aki csekély hat életéve alatt rengeteget tanult a környezettől és a saját tapasztalataiból, sokat próbálkozott, kísérletezett, szóval egyre tapasztalt és cselekedett, zárt szobába», kerül és az ő élettől lüktető világa helyét egyetlen tanulni való' foglalja el: a betű.

Eddig ott ismerte meg a dolgokat, ahol azok tényleg vannak és-ítéletei a gyermeki tapasztalatok alapján való gyermeklogikának, tehát saját szellemi munkájának eredményei.

Az iskola ezzel nem törődik. A gyermek kezébe könyvet nyom az első napot és ezentúl nem a dolgok, az őt érzéke, meg a saját tapasztalatai, hanem a betű meg a memoria lesznek a tanítói. Az önálló

megítélés helyét kész ítéletek foglalják el. A gyermek rendkívül sok motorikus energiájával meg csak annyit törődik az iskola, hogy igyekszik elnyomni azt. Az iskolaszabta erkölcs lényegesen különbözik és minduntalan szembekerül az otthon és az utca erkölcsével, végül, – és ez a legsúlyosabb bűne – mindig az uralkodó osztályok érdekeit szolgálja.

Ezzel szemben az iskolareform alapelvei a *munka* (cselekvésekből és tapasztalatokból való tanulás), a dolgoknak *természetes helyükön* és vonatkozásaikban való megismerése (tehát pl. a kovácsműhelynek a kovácsműhelyben és nem az olvasó könyvben) és a *társadalmi erkölcs* az osztályerkölcs helyett. Korántsem mint tantárgy, mert a betűerkölcs halott, hanem mint a tanító és a gyermekek együttes cselekvésében megnyilvánuló élő szempont.

Ezen elvek latbavetésével a helyi tantervtől várospedagógiát, a cselekvés és a természetes megismerés elvének keresztültvitelét és igazabb erkölcsi szellemet kívántunk.

Várospedagógia címén meg kell elégednünk egy-egy olvasmány Pestről szóló tárgyával, a ház mesterről meg a villamosról szóló igen, Kevés beszéd- és értelemgyakorlati témával, meg Budapest földrajzával. A fogalmazás anyagából a városi gyerek városi mondanivalója teljesen kimaradt. A tárgyalás módja pedig sehol sem speciálisan városi tehát az egész várospedagógia csupán az imént említett néhány témában merül ki.

A tanterv általános része, mely a nemzeti szellem ápolásának külön fejezettel áldoz, nem talált a szociális szellem ápolására többalkalmat, mint egy-egy közbeszúrt nyájasságot a nép szeretetéről, a munkásember hasznosságáról, meg arról, hogy gondoljunk a szegényekre karácsonykor (tekintve, hogy az iskolások 30-40 százaléka, az iskolától kér meleg cipőt meg ruhát karácsonykor.)

A cselekvés és a természetes megismerés elvével újjátásfélét próbál a tanterv. De ahelyett, hogy a gyermektapasztalatokat és a munkát helyezné a tanítás középpontjává, a tanításhoz biggyeszt 2-3 iskolai kirándulást, meg egypár kézimunka-órát.

Így tehát a könyv marad a tanítás középpontjában azzal a különbséggel, hogy a gyermek ezentúl a könyvből való tudomány segítségével a munkaórákon néhány növényt mintáz agyagból, fizikai és kémiai kísérletező eszközöket és 1-2 dombom térképet készít. (Az angol iskoláknak baromfiudvaruk, szántóföldjük, konyhakertjük van.)

Mint már említettük, a tanterv külön fejezetben köti a tanító lelkére a nemzeti szellem ápolását. A tanítás anyagának részletes felosztásánál nem mulaszt el egy alkalmat sem, ahol a hazafias eszmére való utalással élhet.

„A magyar huszár”, meg „a vérem feláldozom” és az egész jelszóhalmaz, mely csak egy, az uralkodó osztály érdekeinek megfelelő nemzedék nevelését célozza, – festi alá az egész tanítást.

Ne ütközzünk meg ezen túlságosan. Hiszen „a helyi tantervnek az állami tanterv keretén belül kell mozognia” és ha az állami tanterv

így agitál a militarizmus mellett, meg a munkásmozgalom ellen, úgy a városi tanterv sem vonhatja ki magát-teljesen alóla.

De ez még hagyján. A „Magyarország legszebb ország”, meg „a huszár a világ első katonája” fogalmak a gyermekeknél is csak üres szók és ez a frázishazaszeretetre való nevelés még sohasem eredményezte azt, hogy a legények szívesebben szolgáljanak, sem nem csökkentette soha lényegesen a katonaszökevények számát.

A súlyosabbik baj az, hogy az állami tanterv nem éri be a hazafias versekkel, hanem kisajátítja a maga céljaira az egész történettantitást. Hogy a városi tantervnek ne lett volna módjában ezen valamelyes mértékben változtatni, – alig hinnők. Hogy egyebet ne mondjunk, már a nagyváros szempontja is követeli a polgárság szerepének, a polgárosztály fejlődésének, a városok keletkezésének tanítását, – ha már nem a háborúk és királyok története helyett, legálább mellette.

Ha pedig egy akármilyen történettanításban a fejlődés gondolatának a nemzeti eszme mellett is csak annyi hely jutott, amennyit a következő néhány sor elmond, az jellemző világot vet az egész helyi tanterv szelleméire:

„Tanításunk nyomán arra törekedjünk, hogy a tanuló lelkét a nemzeti élet fejlődése és ne a háború vadsága érdekelje. Értessük meg, hogy nemcsak az a hős, aki háborúban küzd nemzetéért, hanem vannak hősei a tudománynak is.”

Ezzel a kenetteljes frázissal szemben az ugyancsak részletes heti beosztásban nyoma sincs még a fejlődésre való utalásnak sem.

Látnivaló, hogy az osztályérdektől tiszta iskolát a helyi tanterv egy lépéssel sem vitte közelebb a megvalósuláshoz.

Ami az erkölcs szempontját illeti, hemzseg a helyi tanterv utalásoktól, hogy hogyan neveljünk szelídségre, szerénységre és önzetlenségre. Ennek betetőzéseképpen azt kívánja, hogy e kiváló érényekre a tanító egyénisége adjon követendő példát. A tanterv ideálja a következő: „Ne érvényesülhessen senki oly módokon, amilyenek a felnőttek társadalmában a jók, de szelídek és szerények előrejutásának oly gyakran akadályai.”

Tehát az életrealitást akarják megfojtani abban a gyermekben, aki ezt a tulajdonságot a nagyvárostól, az utcától, meg a szegénységtől legbecsesebb ajándékképpen kapta. Ez tehát a tantervben megnyilvánuló várospedagógia! És ehhez a hazug recepthez épen a tanító úr szolgáltasson példát? A tanító úr meg a tanító kisasszony, aki nekifeszített könyökkel ki tudja hány „szelídet és szerényét” lökött félre az útjából, amíg az állását kiküzdötte! A tanító már megtanulta a mai társadalom erkölcsét és jobb tanítója volt ebben a saját élete, mint amilyen ő a gyerekeknek.

A helyi tanterv legvégzetesebb hibája azonban mindenekfölül az a minden jobbra-való törekvést kizáró részletesség és egyöntetűség, mely hétről-hétre előírja minden pesti tanító tennivalóját oly körültekintően, hogy abból sem elvenni, sem ahhoz hozzátenni nem lehet ...

A tegnap iskolája elévült, a ma iskolája hazug, a holnap iskolája, felé minden út elzárva. Ez Magyarország fővárosában az ország legkülönb népiskolájának a képe.

Graber Kornélia..

Az újhítűek gyülekezetében.

1.

Szegényes szobában, fapadok között, nehézszagú emberek és beteg, színtelen asszonyok vontatott torokhangú vallásos énekekben dicsérik Jézust.

Ez mégse templomi kép, hanem az újhítűek gyülekezete. A templomnak ugyanis díszes hajléka, sok szentképe, villanyvilágítása és közömbös papja van. Az újhítűnek csak hite van. Az a pap, akit én láttam, csupán este volt pap és ruháját tépve, kínos hangon kiáltotta, hogy a világot tűz és vér válthatja meg . . . Ennél a papnál döbentőbb és jámborabb embert sohase képzeltem. Arcán egyszer csak ezer ránc jelent meg, mintha a világ összes problémája oda futott volna. Aztán hirtelen égi derű vonta be és bömbölő hangon, majd rekedten és sírva, a padot verve és a padra borulva egymásután sokszor kiáltotta: A világot csak tűz és vér válthatja meg . . . Felugrott és nyöszörögve kérte híveit, segítsenek, mert egyedül nem bírja már. Erre az egész gyülekezet vele sivitotta, hörögte, sírta: A világot csak tűz és vér válthatja meg . . . Amikor torkuk kifáradt, tapsolni kezdtek és nyögve, halkán suttozták: A világot csak tűz és vér válthatja meg ...

Fölállott egy hosszúszáj asszony, homloka és orra egy dudorból állott, hadarva-pergetve közölte, hogy szeptember óta tiszta szívből hiszi, a világot csak tűz és vér válthatja meg. Leült. A többiek rázengték: csak tűz és vér válthatja meg ...

Fölállott egy halotthalvány, fiatal lány, kimerült arcát felém fordította, a szemét pedig fölöttem a messzeségbe akasztotta és halk,, félszó hangon tett vallomást, hogy a világot csak tűz és vér válthatja meg. Kérte a gyülekezetet, ha volna valaki, aki nem hisz, most szálljon magába. Ekkor leborultak, eltakarták az arcukat s mintha az én hitetlenségemre kérnének megváltást, vergődve húzták a szókat:; csak tűz és vér válthatja meg . . .

2.

Ez a szomorú gyülekezet a társadalmi mozgalmak része. E sok szomorú ember épp úgy a nagy álló táborból, a gépezetbeli emberek álló táborából szakadt le, mint a többi mozgó raj. Kedélyük oda vonzotta őket, ahol a hit megrázóbb, mert ott az élet súlyos csapásait: a betegséget és a szegénységet önkínzásra válthatják. Egykor egész néprétegek választották ezt a megoldást. Betegek és szegények teremtették azokat a vallásos megújulásokat, melyek az emberi *életet* szigorúbb parancsok közé szorították. A szegények és a betegek tökéletesebbek akartak lenni, mert azt hitték, ha ők tökéletesebbek, a

világ is az lesz. Az idők során e fölfogás hamisnak bizonyult és azok a szegények, akik megértették az újabb módszereket eltértek a régítől, mely a gyengébb elméjűekre maradt. Ma azoké, akik nem tudnak eligazodni a földi élet szövevényében és bánatos kedélyüknél fogva az élet összes bajára egy orvosságot ismernek: a *világ* megváltását.

A vallásos megújulás azonban soha többé nem lesz tömegmozgalom. Hatásköre egyre összeszűkül a tudományos mozgalmak miatt. A tudományos mozgalom ismereteken alapszik, például azon, hogy a szegénységet jobban megjavíthatja a szakszervezeti tömörülés mint a vallásos hit. A vallásos megújulás az esett, beteg, petyhüdt emberek társadalmi mozgalma lett. Az újhítűek, akik képesek elhagyni az ősit és sanyargatóbbat és egyszerűbbet választanak: a vallásosság önálló katonái. Vallásos radikalisták, kiket elmebeli ok, szellemi diszpozíció kényszerít, hogy dolgaikba felhők mögött élő tényezőt keverjenek. Ezek az emberek a vallásos embereknél őszintébb hívők és képességeiknek a megfeszítésével jutottak el ahhoz a lelküket betöltő butasághoz, hogy a világot csak tűz és vér válthatja meg.

3.

Ilyen lesz az utolsó vallásos gyülekezet. A tömegek majd elhagyják templomaikat, mihelyt fájdalom nélkül megtehetik. A vallásos ember alapjaiban egészséges ember. Ma ugyan felettébb vigyázatos módon betartja azokat a szabályokat, melyeket őseitől örökölt, de ha emberibb szabályokhoz jut, melyeket épp oly szertartásosan becézhet, mint az égiket, akkor el fog szakadni a régi szabályoktól. De az a pap, aki az újhítűek feje volt, habár évezredek múlva születik is magát szaggatva fog futkosni, felkúszik egy megmaradt templom tornyára és onnan fogja eltorzult arccal, rimánkodva és zokogva hircfetni, hogy a világot csak tűz és vér válthatja meg.

Rubin László.

MOZGALOM.

Eduard Bernstein Budapesten.

A Szabadgondolközás Magyarországi Egyesülete és a Galilei Kör meghívására Eduard *Bernstein*, a német birodalmi gyűlés szociáldemokrata pártjának kimagasló tagja, a szocializmus u. n. revizionista irányzatának megalapítója és egyik fő szellemi vezére két előadást tart. Mind a két előadás a régi képviselőház nagytermében lesz. Az első március 14-én, szombaton este fél 8 órakor az anyaegyesület rendezésében. Címe: *Die Möglichkeiten des bürgerlichen Radikalismus*. A második március 15-én, vasárnap este fél 8 órakor *Das Bleibende des Marxismus* címmel. A jegyek ára 5, 2 és 1 K, szervezett

munkások részére 20 f. A Szabadgondolat előfizetői, az anyaegyesület és a Galilei Kör tagjai két 2 koronás jegyre féláron tarthatnak igényt. Jegyek kaphatók az anyaegyesület (VI., Andrassy-út 48.) és a Galilei Kör (VI., Anker-köz 2.) helyiségében.

A Bernstein nevéhez a szocialista elmélet és a szociáldemokrata politika egy nevezetes iránya fűződik. „Hosszabb ideig dolgozván a banküzletben és éveken át tanulmányozván az angol ipar fejlődését és az angol munkásság életét, Bemsteinben az a meggyőződés alakult ki, hogy a kapitalista fejlődésnek Marx kijelölte menetét a tényleges fejlődés nem mindenben követi és Marxnak az ő idejében még aránylag fejletlen kapitalizmus tanulmányozásá-

ból levont tételei mindegyikére a szocialista párt nem esküdhethet és nem teheti meg őket cselekvéseit mindenkor irányító alapelvekkéi 1899-ben *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* című könyvében megállapítja Bernstein, hogy jóllehet az üzemek koncentrációja igaz, – bár nem olyan mértékben, amint Marx konstataálta, mert egyes iparágakban, de különösen a mezőgazdaságban a kisüzemek erős ellentállást tanúsítanak és valószínűen sohasem fognak eltűnni, – a tőkék akkumulációja azonban nem halad az üzemi koncentrációval párhuzamosan. Hisz a részvénytársaságok a tőkéket inkább mind és mind több ember között osztják föl. A tőkés nem maroknyi csapattá verődnek össze, amely a sok-sok, millió nincsetlen forradalmának nem, tud majd ellentállni, hanem a tőkés társadalomban érdekelték száma mind nagyobb lesz. A krízisek nem lesznek mindinkább kiterjedtebbekké és rettenetesebbekké, hogy idővel a kapitalista 4ársadalom összeomlását idézzék föl, – amint Marx jósolta, – hanem a nemzetközi trösztök és kartellek, a transzport-kereskedelem, a hírszolgálat és a termelési statisztika tökéletesbülése mindinkább lehetővé teszi a termelt áruk mennyiségének körülbelül való megállapítását és a válságok ellen való védekezést. Egy világkrízistől tehát hiába várnók a végső összeomlást. A végcél ideálja egyébként nem férhet össze a fejlődésnek a marxizmusban uralkodó gondolatával. A fejlődésben nincs megállás. Legföljebb irányokról és célokról beszélhetünk, de az időleges végcélokat sem lehet fejünkben megkonstruálni, hanem csakis a mozgalom gyakorlati harcaiban alakulhatnak ki azok. Ez az érteleme annak a sokat idézett bernsteini mondatnak: *Das Endziel ist mir nichts, die Bewegung alles.* A munkásság tönkremenőadásának tana (*Verelendungstheorie*) sem tartható fönn, mert a munkásság az igazi fejlődés és a szakszervezeti szervezkedés során nemcsak látszólag, hanem valójában is magasabb életszínvonalat vív ki a maga számára és így a kielégtetett tömegek spontán forradalmától sem várható a tőkés társadalom vége. Ha így a katasztrófákban való hitről le kell mondanunk, annál nagyobb értéket kap a szocialista napi

munka, mert így az nem a nagy katasztrófára segíti elő a munkásságod hanem a munkásság élete és kultúrája emelésének munkája a szocialista munka egyedül lényeges alkotórésze. Le kell mondani a forradalmi romantizmusról és minél intenzívebben kell résztvenni a parlamentek, a községek, a szakszervezetek, a szövetkezetek minden napi munkájában.

Ezek nagy körvonalakban azok az elvek, melyeket Bernstein és követői, a revizionisták, a német szocialista párt taktikájában és a szocialista elméletben képviselnek. Ezeket a szempontokat fejtette ki és képviselte Bernstein a pártéletben, a parlamenti frakció munkájában és számos könyvében és sok-sok tanulmányában és cikkében, melyek a legkitűnőbb szocialista folyóirat, a *Sozialistische Monatshefte* hasábjain, továbbá az *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*ban és más lapokban és folyóiratokban jelentek meg. A nyolcvanas években Bernstein a *Zukunft*, majd a *Sozialdemokrat* c. folyóiratokat szerkesztette. Önállóan megjelent művei, amennyiben módunkban volt összeszedni őket, első nagy könyvén kívül a következők: *Gesellschaftliches und Privateigentum* (1891), *Die kommunistischen u. demokratisch-sozialistischen Bewegungen in England während des 17. Jahrhunderts* (1895.), *Zur Geschichte u. Theorie des Sozialismus* (1900.), *Wie ist wissenschaftlicher Sozialismus möglich* (1901.), *Geschichte der berliner Arbeiterbewegung* (1907.), *Die heutige Sozialdemokratie in Theorie u. Praxis* (1905.), *Der Streik* (1905), *Revisionismus in der Sozialdemokratie* (1909.), *Von der Sekte zur Partei* (1911.) 1901-ben *Dokumente des Sozialismus* címen folyóiratot alapított, mely a szocializmusnak és a szocialpolitikának nagy történelmi jelentőségű kritikái bibliográfiáját adta. Sajnos, a folyóirat csak 1905-ig állott fönn. Bernstein a német birodalmi gyűlésnek 1902–06 között volt tagja, majd 1912-ben ismét képviselővé választották.

E helyen nem kívánunk hozzászólni ahhoz, hogy elméleti szempontból mennyiben volt helytálló Bernstein kritikája. Bizonyos azonban, hogy az a vita, amelyet Bernstein föllépése vert föl a német pártban (a *Voraussetzungen*-ra az ortodox-marxizmus leghivatottabb és legelismertebb mestere,

Kautsky, külön könyvben választott: *Bernstein u. das sozialdemokratische Programm* (1899.) címén), ma már úgy szólván teljesen elült és úgy látszik, hogy a németországi szociáldemokrata párt fejlődése és parlamenti tevékenysége a bernsteini elveket igazolja és követi. Ha a *Neue Zeit* (Kautsky folyóirata) minden erejével igyekszik is az ortodox irányzat és a revizionizmus közötti elméleti határvonalat fönntartani, a gyakorlatban és a párt életében az ellentétek teljesen elhalványultak (vagy legalább is nem foglalhatók az ortodoxizmus és revizionizmus vignettái alá. A hatalmas párt mindinkább realpolitikára törekszik, intenzíven vesz részt a parlament munkájában és polgári pártokkal való blokkok, válaasztási s egyéb taktikai összeműködések gondolatát nem utasítja vissza magától, sőt, mint ismeretes, legutóbb a régi elvi álláspontot földadva, tisztán taktikai okokból polgári kormányának költségvetést is adott. A *Revolutionsromantik* mindinkább tért veszít, a szakszervezetek és fogyasztási szövetkezetek praktikus napi munkáját mind jobbal értékeli, és az *Endziel* gyönyörű utópiája mind kevésbé hangsúlyozódik az agitációban. Hogy az ortodox és revizionista irány közti ellentétek mennyire elmosódtak, arra nézve jellemző, hogy a tavalyi jénai pártkongresszuson a porosz választójog érdekében való tömegsztrájk mellett a párt hivatalos, tehát ortodoxnak nevezett képviselőivel szemben épen a nem forradalmi revizionizmus két kiváló embere foglalt állást. Míg elméletileg az általános sztrájk gondolata a magát forradalmi-nak tartó ortodox irányzat koncepciójába jobban beleillik, a revizionista álláspont revizionista szempontból is megokolható. Az általános sztrájkot a porosz általános választójogért vívni meg, aminek a revizionisták fegyvertárában természetesen különösen nagy értéket tulajdonítanak.

Bernstein működésének nemcsak Németország, hanem a többi európai országok szocialista pártjainak életére is nagy hatása volt. Írásai logikus, világos elme alkotásai, stílusa a legtöbb német közgazdasági, sőt szocialista íróétól és publicistáétól eltérően könnyed és elegáns. Budapesti előadásai a magyar közönség különös érdeklődésére tarthatnak számot, (sz-ur.)

A Galilei Kör

február havi mozgalmi erejét a diáknymor ügyében indított akció foglalta, le. A mozgalmat a Kör már fél év óta készíti elő. Terve eleinte az volt, hogy a mozgalmat a siker érdekében az egyetemmel együtt csinálja meg, de minthogy nyilvánvalóvá lett, hogy a rektor formai apróságokkal akarja elodázni, sőt lehetetlenné tenni diákgyűlés megtartását, röpvíveken a Társadalomtudományi Társaság nagytermében hirdett nagygyűlésre hívta meg az egyetemi hallgatókat. A felhívás tartalmazta azokat a pontokat, melyeket a Galilei Kör a „diákság kívánságai” címmel kibocsátott és a melyet – aláírásával – 2500 diák tett magáévá. A termet zsúfolásig megtöltötték a diákok. A jelenlevők közt feltűnő nagyszámú nőhallgató jelent meg. A gyűlést a Galilei Kör elnöke, *Ruttkay-Nedeczky* Béla dr. nyitotta meg, rámutatván arra, hogy a diákegyesületek közt egyedül a Galilei Kör az, a mely a diákság kulturális és gazdasági helyzetével törődik és így a diákság képviselőitének tekintheti magát. *Csécsey* Imre a mozgalom elméleti alapjait ismertette. *Ripper* Borbála, a határozati javaslatot terjesztette elő. Beszéltek még *Dukesz* Artúr az egyetem szerepéről, *Neumann* Antal a segítő egyesületekről és *Kádár* Imre a diákság gazdasági és nemi nyomoráról. A gyűlés megbízásából 40 tagú küldöttség kereste fel az összes egyetemi tanárokat, hogy a mozgalomra vonatkozólag véleményüket megkérdézzék. Az ankét nagy anyaga feldolgozás alatt áll. A Kör a napi sajtó útján, az egyetemhez és a főváros tanácsához intézendő memorandummal, a tanárokkal való együttes ankétal, és ha így nem sikerülne, akkor más eszközökkel igyekszik majd akcióját sikeresen befejezni. A hó folyamán előadást tartottak a hó orvostanhallgató szakosztályban *Rohonyi* Hugó dr. egyetemi tanárságát: *A fiziológiai áramok enedete* címen, a bölcsészszakosztályban *Dienes* Pál dr. egyetemi m. tanár *Bergsonról*. A Társadalomtudományok Szabad Iskolája is február hó folyamán kezdte meg működését. Ezenkívül *Palányi* Károly dr. tartott *Új világszemlélet* címen előadást.